

Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi
Fırat University Journal of Social Science
Cilt: 13, Sayı: 1, Sayfa: 389-418, ELAZIĞ-2003

SİYASET BİLİNCİNİN OLUŞUMU BAĞLAMINDA DÖRT HALİFENİN SEÇİM SİSTEMİ

*The election system of the four khalifes in consisting the political
conscience*

Ramazan HURÇ

*Fırat Üniversitesi İlahiyat Fakültesi İslam Tarihi Öğretim Üyesi,
rhurc@firat.edu.tr*

Özet

Toplumlara yön veren dinî ve siyasal liderler, içinde yaşadıkları kültürel değerlerden büyük ölçüde yararlanmışlardır. Onların başarılı çalışmaları sonucunda toplumları dinamik bir yapıya kavuşmuştur. Devletler; sosyal, kültürel, siyasal ve ekonomik açıdan çözümsüzlüğe düştükleri dönemlerde, kuruluş dönemlerindeki sadeliğe genellikle özlem duyarlar. Bu bağlamda müslüman toplumlar asr-ı saadet ve ilk dört halife dönemine zaman zaman özlem duymuşlardır. Biz bu makalemizde Müslüman toplumların bu özlemini göz önünde bulundurarak asr-ı saadetteki yönetim anlayışı ve dört halifenin seçilme şekillerini incelemeye çalışacağız.

Anahtar kelimeler: Hilafet, Dört Halifenin Seçim Sistemi.

Abstract

The religious and political leaders who led their societies have had benefits from the cultural values of the peop. Because of their successful effort the communities come into a dynamic structure. When the countries dall into problems in social, cultural, political and econimical fields, they feel longing to the aimplicity to their establishment period. İn ttis way the moslem socities feel longing of the periods of the first four khalifes and prophet. İn this article paying attention to longing of the moslem socities we are going to study the ways of the elections of the four khalifes and the governing perceptiveness during the period of the prophet.

Key words: Caliphate, election of the four khalifes.

1. Medine Site Devletine Kadar Hicaz Bölgesinde Siyasal Yönetim

Hicaz bölgesi, Arap Yarımadasında Mekke, Medine ve Taif kentlerini içine alan dağlık bölgelerle ve çöllerle kaplı bir yörenin genel adıdır. Bu bölgede Hz.İbrahim ve oğlu İsmail'den itibaren İslam Peygamberinin geldiği döneme kadar düzenli bir devlet kurulmamıştır.¹ Buna rağmen Arap Yarımadasının diğer bölgeleri gibi İran, Bizans ve Habeşistan'ın egemenlikleri altında bulunmamıştır.

Araplar yukarıda adı geçen üç kentin dışında çöllerde göçebe veya yarı göçebe bir hayat sürdürüyorlardı. Çölde yaşayanlara *bedevî (köylü)*, kentte yaşayanlara *hadarî (kentli)* deniliyordu. Bedevîlerde, kabilecilik yönetimi hakimdi. Her kabilenin başında şeyh denilen *cömertlik*, *ağırbaşlılık* ve *cesaret* gibi erdemleri üzerinde toplayan bir kabile başkanı bulunmaktaydı.² Şeyhin yönetim süresi yaşamı boyunca idi. Onun ölümünden sonra aynı koşulları taşıyan yeni bir kişiyi kabile ileri gelenleri başkan olarak seçerlerdi.

Kentli Arapların yönetim şekillerinde ise bir birine benzerlik yoktu. Mekke'de **onlar meclisi** denilen ve on ileri gelen ailenin oluşturduğu Yunan site devletine benzer bir yönetim biçimi sergilenmekteydi.³ Her kabile içlerinden kırk yaşını geçmiş ve liderlik özelliğini taşıyan birini başkan seçerdi. Bunlar da kendi aralarından bir başkan seçerlerdi. Başkanın süresi de kabile başkanında olduğu gibi yaşam boyuydu. Başkan, toplumun din ve dünya işlerini yönetmekten sorumluydu.⁴ Yeni eşler burada nikah edilir, merasim burada yapılır, uzun yola çıkacak ticaret kervanları buradan hareket ederdi ve her türlü kararlar burada alınırdı.

Medine'de ise Mekke şehir devletinde olduğu gibi siyasal bir birliktelik yoktu. Kenti oluşturan Yahudi ve Putperest Arap kabileleri birbirinden bağımsızdılar. Her bir kabile kendi başkanını yaşam boyu esasına göre seçmekteydi. Kabileler arası çıkara dayalı bir ittifak bulunmakla beraber yönetim bakımından bir uyum bulunmamaktaydı.⁵

¹ Günaltay, Şemsettin, **İslam'dan Önce Araplar ve Dinler**, Sadeleştiren: M. Mahfuz Söylemez-Mustafa Hizmetli, Ankara Okulu Yayınları, Ankara 1997, 35.

² Yıldız, Hakkı Dursun, "İslam Öncesi Arap Hayatı", *Doğuştan günümüze Büyük İslam Tarihi*, Çağ Yayınları, İstanbul 1986, I, 112.

³ en-Neccar, Hüseyin Fevzi, **el-İslâmü ve's-Siyâse**, Kahire 1119, 110. Hamidullah İslam öncesi Mekke yönetimini oligarşi olarak değerlendirirken çağdaş yazarlardan Abdulgaffar Aziz ise kurul üyeleri arasında görev bölümü yapılması ve yönetimin işleyişini Cumhuriyet yönetimine benzettiğini görmekteyiz. Daha geniş bilgi için bkz: Hamidullah, Muhammed, **İslam Peygamberi**, Çev: Salih Tuğ, İrfan Yayıncılık ve Ticaret, İstanbul 1993, I, 27; Abdulgaffar Aziz, **ed-Din ve's-Siyâse fi Edyâni's-Selâse**, Kahire 1989, 62-63.

⁴ en-Neccar, 110-111.

⁵ en-Neccar, 111; Tuğ, Salih, **İslam Vergi Hukukunun Ortaya Çıkışı**, Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları Nu 5, İstanbul 1984 37; Ali Abdurrazık, Hz. Muhammed'in dini tebliğ eden bir Peygamber olduğunu, peygamberin ümmeti üzerinde sahip olduğu mutlak nüfuza saltanat ya da hilafet adını vermenin doğru olmayacağını ifade etmektedir. Zaten Hz. Muhammed: "Ben ne bir hükümdar, ne de bir zorbayım. Kureyş'e mensup, Mekke'de kuru ekmek yiyen bir kadının oğluyum" ifadesi ele de böyle

2.İslam Peygamberinin Uyguladığı Yönetim Biçimi

Hz. Muhammed peygamber olarak gönderildiğinde içinde doğup büyüdüğü toplumun siyasal ve toplumsal koşullarını son derece iyi biliyordu. Onun asıl görevi tebliğ olduğu için Kureyş toplumunun siyasal liderliğini kabul etmedi. Gelişen koşullar, ona M.622 yılında Akabe’de yapılan anlaşma gereğince Medine’nin dinî liderliğinin yanında dünyevî liderliğini de üstlendi.⁶ O, Kur’andan istifade ederken, toplumun kültürel değerlerinden de faydalanmayı asla ihmal etmedi. Uyguladığı devlet modeli İslam’a özgü bir yönetim biçimiydi.

Bu noktada İslam Peygamberinin tebliğ ile görevlendirildiği Kur’anın siyasal yönetim anlayışına değinmekte fayda olduğu kanısındayım. Kur’an, insanlara Allah’a, Resulüne ve emir sahiplerine itaat etmeyi⁷, “*Toptan Allah’ın ipine sımsıkı sarılıp, ayrılmamayı*”⁸, “*Gevşemeyip, üzülmemeyi ve inananların güçlü olduklarına inanmalarını*”⁹ tavsiye eder.

Kur’an, siyasi sahayı ilgilendiren hususlarda belli bir düzenlemede bulunmamıştır. Kur’anın bu tavrı, siyasi düzenlemeyi zamanlara göre yapması için Müslümanlara bırakmıştır. Siyasi yapı dinamik bir olgu olduğundan, zaman, mekan ve milletlere göre farklılık gösterir. Belli bir zaman diliminde bir toplumda yapılan bir siyasi düzenleme, evrensel olma niteliği taşımaz. Bunun için Kur’an, bütün insanlarca benimsenebilecek, her zaman ve her yerde uygulanabilecek genel ilkeler koymakla yetinmiştir. Diğer bir ifadeyle söyleyecek olursak, Kur’an siyasi faaliyetlerin genel niteliklerini düzenler. Diğer kısımları insanların uygulamalarına bırakır. Kur’anın öngördüğü genel siyasal düzen; **hürriyet, adalet ve danışma** esaslarına dayanmaktadır.¹⁰

2.1.Hürriyet: Kur’an insanların kendi iradeleriyle isteklerini benimsemelerinden yanadır. İnanç hususunda asla zorlama benimsenmemiştir. “Dinde zorlama yoktur; artık hak ile batıl iyice ayrılmıştır.”¹¹ “Peygamberin görevi sadece tebliğ etmektir. Allah sizin açıkladıklarınızı da gizlediklerinizi de bilir.”¹² “Ey Muhammed! Puta tapanlardan biri

---

biri olmadığını işaret etmiştir demektir. Daha geniş bilgi için bkz: Ali Abdurrazık, **İslam’da İktidarın Temelleri**, Birleşik Yayıncılık, İstanbul 1995.

⁶ İbn Hişam, **Siret-i İbn Hişam**, Müt. Hasan Ege, Kahraman Yayınları, İstanbul 1994, II,103-104.

⁷ “Ey iman edenler! Allah’a itaat edin. Peygambere ve sizden olan emir sahiplerine iteat edin...” Nisa , 4/59.

⁸ Al-i İmran,3/103. Ayrıca bkz.: Mü’min, 23/53; Rum, 30/32, Al-i İmran,3/105; En’am, 6/153.

⁹ Al-i İmran, 3/139, Krş.: Muhammed, 47/35.

¹⁰ Akbulut, Ahmet, **Sahabe Devri Siyasi Hadiselerinin Kelami Problemlere Etkileri**, Birleşik Yayıncılık, İstanbul, 1992, 18. Bu konudaki ayetler için bkz: Danışma için; Al-i İmran, 3/159; Şura,42/38; Nur, 24/101; Liyakat; Nisa,4/58; Adalet; Nisa,4/58; Problemi çözümüleme; Nisa,4/59; Özgürlük; Zümer, 39/18; Siyasal bilinç; İsra,17/36, Bakara, 2/168, İsra,17/71, Kasas,28/41; Tevbe,9/122, 49.

¹¹ Bakara, 2/256.

¹² Maide, 5/99.

sana sığınır, onu güvene al; taki Allah'ın sözünü dinlesin. Sonra onu güven içinde olacağı yere ulaştır. Çünkü onlar bilgisiz bir topluluktur.”¹³ “Ey Muhammed! Seni yalanlarsa, "Benim yaptığım bana, sizin yaptığınız sizedir; siz benim yaptığımdan sorumlu değilsiniz, ben de sizin yaptığınızdan sorumlu değilim" de.”¹⁴ “De ki: "Gerçek Rabbinizdendir. "Dileyen inansın, dileyen inkar etsin. Şüphesiz zalimler için, duvarları çepeçevre onları içine alacak bir ateş hazırlamışızdır. Onlar yardım istediklerinde, erimiş maden gibi yüzleri kavuran bir su kendilerine sunulur. Bu ne kötü bir içecek ve cehennem ne kötü bir duraktır!”¹⁵ “Onların dediklerini Biz daha iyi biliriz. Ey Muhammed! Sen onların üzerinde bir zorba değilsin; söz verdiğim günden korkanlara Kur'an'la öğüt ver.”¹⁶ “Ey Muhammed! Sen öğüt ver! Esasen sen sadece bir öğütçüsün.”¹⁷ “Sen, onlara zor kullanacak değilsin.”¹⁸ "Sizin dininiz size, benim dinim banadır.”¹⁹ Bu ayetler insana inanç ve düşünce bazında özgür olduğunu ortaya koymaktadır.

2.2.Adalet ve ehliyet: Kur'an, adaleti ve işleri ehil olanlara vermeyi emrederken Hz. Muhammed de, *işlerin ehil olmayanlara teslim edilmesi ile emanetin kaybolacağını ve kıyametin beklenmesi gerektiğini* ifade etmiştir.²⁰ Konu ile ilgili bazı ayetler şöyledir: “Ey Muhammed! Doğrusu, insanlar arasında Allah'ın sana gösterdiği gibi hükmedesin diye Kitab'ı sana hak olarak indirdik; hakkı gözet, hainlerden taraf olma.”²¹ “Kendilerine hainlik edenlerden yana uğraşmaya kalkma, Allah, hainlikte direnen suçluyu sevmez.”²² “Ey İnananlar! Allah için adaleti ayakta tutup gözeten şahitler olun. Bir topluluğa olan öfkeniz sizi adaletsizliğe sürüklemesin; adil olun; bu, Allah'a karşı gelmekten sakınmaya daha yakındır. Allah'tan sakının, doğrusu Allah işlediklerinizden haberdardır.”²³ “Onlar yalana kulak verirler, haram yerler. Eğer sana gelirlerse aralarında hükmet, yahut onlardan yüz çevir; yüz çevirirsen sana bir zarar veremezler. Eğer hükmedersen aralarında adaletle hüküm ver. Allah adil olanları sever.”²⁴ Hiç şüphesiz Allah size, emanetleri ehline teslim etmenizi ve insanlar arasında hükmettiğiniz zaman adaletle

¹³ Tevbe, 9/6.

¹⁴ Yunus, 10/41.

¹⁵ Kehf, 18/29.

¹⁶ Kaf, 50/45.

¹⁷ Gaşiye, 88/21.

¹⁸ Gaşiye, 88/22.

¹⁹ Kafirun, 109/ 6.

²⁰ Buhari, Kitabu'r-Rikak, 35, İlim 2. 86.

²¹ Nisa, 4/105.

²² Nisa, 4/107.

²³ Maide, 5/8.

²⁴ Maide, 5/42.

hükmetmenizi emreder.”²⁵ Devlet, uygulamalarında bütün vatandaşlarına eşittir. Herkesin can, mal, namus ve şerefının, korunmasından sorumludur.²⁶

2.3. Müşavere: İslam Peygamberi vahiyle belirlenmemiş dünya işlerindeki tüm uygulamalarda danışmayı kendisine ilke edinmiştir. Bedir, Uhud ve Hendek savaşları öncesinde ashabı ile istişare etmiştir.²⁷ Onun bu davranışının ilham kaynağı Kur’an’ın “*İş hakkında onlara danış*”.²⁸ “*Onların işleri aralarında danışma iledir*”²⁹ ayetleridir.

Kur’an’ın benimsediği siyasi iktidar Oligarşi, Monarşi gibi bir yönetim biçimi değildir. Orada önemli olan adaletin hakim kılınmasıdır. Yukarıda da ifade ettiğimiz gibi siyasi idarenin ayrıntıları zaman ve mekana göre ayarlanması için Müslümanlara bırakılmıştır. Kur’an’a göre siyasi iktidar teokratik (Allah’a dayanan) değil, halka dayalı bir iktidardır.

Her siyasi kültürün uzun bir geçmişi vardır. Çünkü “bir milletin siyasal yapısı, o milletin ancak tarihinin bir neticesi”³⁰ olarak ortaya çıkmaktadır. Diğer yandan Kur’an: “Allah içinizden inanıp yararlı iş işleyenlere, onları yeryüzüne kendisinin halifesi yapacağına söz verir...”³¹ Bu nedenle Hz.Peygamber de kendisinden sonra devleti idare edecek bir başkan atamasında bulunmamıştır. Bu uygulama, hem geleneğe ve hem de Kur’an’ın öğretilerine uygun bulunmaktadır. Ayrıca nesep bakımından Peygambere yakın olmanın hiçbir üstün yönü de yoktur³².

İslam dünyası Resulullah’ın vefatı ile imamet ve hilafet hususunda ikiye bölündü. Ehl-i sünnet Hz. Muhammed’in vefatından önce hilafet konusunda işaret etmediğinde hemfikirken, Şia bunun aksini savunmaktadır. Resulullah’ın Gadir Hum’da yaptığı konuşmayı delil göstermektedir. Tarihi kaynaklar bu olayı şöyle aktarmaktadır: Ali b. Ebi Talib, Veda haccından önce Hz. Muhammed tarafından Yemen’e vali olarak gönderildi. Oradaki isyancıları iteat altına aldıktan sonra zekat mallarını da toplayarak Mekke’ye doğru yola koyuldu. Bu arada askerlerden bazıları zekat develerine binmek istediler. O, buna rıza göstermedi. Daha sonra yerine vekil bırakarak Resulullah’ın veda haccına yetişmek için ordudan ayrıldı. Hac farızasını yerine getirdikten sonra Mekke’ye yaklaşmakta olan ordusunun başına geçti. Bu arada askerlerin Yemen kumaşından

²⁵ Nisa, 4/58.

²⁶ Mevdudi, Ebu’l-A’la, “Kur’an’ın Ekonomik ve Politik Öğretisi”, Çev: Fatma Bostan, *İslam Düşüncesi Tarihi*, İnsan Yayınları, İstanbul 1990, I, 228.

²⁷ Ebu Faris, Muhammed Abdulkadir, *en-Nizamü’s-Siyasiyye fi’l-İslam*, Amman 1989, 94-96.

²⁸ Al-i İmran, 3/159.

²⁹ Şura, 42/36-38.

³⁰ Akbulut, 16.

³¹ Nur, 24/55.

³² Bkz. Bakara,2/124, Al-i İmran,3/68, Hud,11/45-46.

yapılmış yeni elbiseler giydiklerini gördü. Askerlerden elbiselerini, Resulullah görmeden çıkartmalarını istedi. Onlar, Ali'in bu davranışlarını sert buldular. Daha sonra onu Allah Resulüne şikayet ettiler.³³

Hz.Muhammed hac dönüşü Gadir Hum denilen yere gelince Ali'yi savunur tarzda şöyle bir konuşma yaptı: *Ben kimin mevlâsı isem Ali de onun mevlâsıdır.*³⁴ Yine Hz. Muhammed Tebuk savaşına giderken ailesine bakmak için Ali'yi Medine'de bırakmıştı. Onun savaştan geri kalması bir takım söylentilere neden oldu. Ali b. Ebi Talib sonradan orduya katıldı. Allah Resulü onun geri Medine'ye dönmesini isteyerek şöyle dedi: *Haydi geri dön. Sen Harun'un Musa'ya olan durumu neyse bana göre de aynı durumda olmak istemez misin?*³⁵ Şia Allah Resulü'nün bu ifadelerini imamete delil saymaktadır. Oysa Allah Resulü yer yer ashabını övücü bu tür söylemlerde bulunmuştur. Bu sözlerden siyasal bir hak çıkarmak düşündürücüdür. Şia'da imamet-hilafet anlayışı başlı başına bir makale oluşturacağından konuyu dağıtmamak için bu kadarla yetiniyoruz.³⁶

3.Halifelik Kurumu

Allah Resulü'nün vefatından sonra ilk doğan kurum Hilafet kurumu olmuştur. *Halife* kelimesi *kh.l.f.* (halefe) fiilinden türetilmiş olup; *vekil*, *halef*, *birinin yerine geçen* anlamlarına gelmektedir. Çoğulu *hulefâ* ve *halâif* şeklindedir.³⁷ Hz. Peygamber Medine'den her hangi bir nedenle ayrıldığı zaman yerine birini vekil bırakırdı. Bu işe ise **istihlaf** yani *halife bırakmak* ya da **isti'mal** *âmil*, *vali bırakmak* denmektedir.³⁸

Halife kelimesi Kur'an-ı Kerim'de aşağıda bildirilen ayetlerde şöyle geçmektedir. "Musa, kardeşi Harun'a, "Milletim içinde *benim yerime geç*, onları ıslah et, bozguncuların

³³ İbn Hişam, IV, 345. İbn Kesir, **el-Bidaye ve'n-Nihaye Büyük İslam Tarihi**, Çev: Mehmet Keskin, Çağrı Yayınları, İstanbul 1994, V, 229-231.

³⁴ Müsned, IV, 281, 368, 370; Tirmizi, V, 633; Sahih, I, 43, hno: 116. Mevlâ kelimesi; malik, köle azad eden, köle, azad edilmiş köle, amca oğlu, sahip, komşu gibi anlamlara gelmektedir. Şia'nın anladığı gibi, en yetkili, veya en layık şeklinde anlamamız ve bundan dolayı da kendisine mutlak itaat etmemiz gerekir tarzında hüküm çıkarmak son derece hatalı olsa gerektir. Bkz. Kapar, 46.

³⁵ İbn Sa'd, III, 34; İbn Kesir, V, 69.

³⁶ Daha geniş bilgi için bkz: Onat, Hasan, "Şii İmamet Nazariyesi", *A.Ü.İ.F.D.* Ankara 1992, XXXII, 89-110; Hemedani, Ahmed Sabri, **İslam'da Caferi Mezhebi ve İmam Cafer Sadık Buyrukları**, Ankara 1983, 84; Sabir-i Tebrizî, Muhammed, **Caferi Mezhebine göre Dinin Esasları**, Çev: Hüseyin Perviz Hatemi, İstanbul 1965, 24; eş-Şehristani, **el-Milel ve'n-Nihal**, Beyrut 1975, I, 146;

³⁷ İbn Manzur, **Lisanü'l-Arab**, Beyrut 1990, IX, 83; Ali Abdurrazık, **el-İslam ve'l-Usûlü'l-Hukm**, Beyrut, 1972, 113; Ebu Faris, 174; Şemseddin Samî, **Kâmûs-î Türkî**, Çağrı Yayınları: 2, Üçüncü Baskı, İstanbul, 1989, 588.

³⁸ Maverdi, İmama Ebu'l-Hasan, el-Ahkâmü's-Sultâniyye İslam'da Hilafet ve Devlet Hukuku, Çev: Ali Şafak, Bedir Yayınevi, İstanbul 1976, 6; Hatiboğlu, Mehmet Sait, "İslam'da İlk Siyasi Kavmiyetçilik Hilafetin Kureyşiliği," *A. Ü. İ. F. D.*, Ankara ?, XXIII, 146; Uğur, Ahmet, **Osmanlı Siyâyet-nâmeleri**, Kültür ve Sanat Yayınları, Kayseri ?, 32.

yoluna gitme" dedi³⁹. Hani Rabbin Meleklerle Ben yeryüzünde *bir halife* yaratacağım demişti".⁴⁰ "Verdikleriyle denemek için sizi *yeryüzünün halifeleri* kılan ve kiminizi kiminize derecelerle üstün yapan O'dur".⁴¹ "Allah, içinizde inanıp yararlı iş işleyenlere, onlardan öncekileri *halef* kıldığı gibi, onları da *yeryüzüne halef kılacağına*, onlar için beğendiği dini temelli yerleştireceğine, korkularını güvene çevireceğine dair söz vermiştir⁴². Bu ayetlerde yer alan halife kelimesine anlamı *birinin yerine vekil kılma* ve *yardımcı olma* anlamında geçmektedir.

Terim olarak ise; *Müslümanların gerek din ve gerekse dünya işlerini yapma hususunda Peygambere vekalet etmek*⁴³ şeklinde tanımlayabiliriz. Halifelik bu anlamıyla diğer sistemlerden ayrılmaktadır. İbn Haldun hilafetle siyaseti şöyle tanımlıyor: *Halifelik, dini korumak ve dünya siyasetini dine uygun olarak idare etmek hususunda din sahibine naiplik etmektir. Siyaset ise, akli delil ve hükümlere dayanarak dünya maslahat ve faydalarını elde eden, zarar ve ziyanları def etmeğe sevk eden insan ürünüdür*⁴⁴. Böylece hilafet ile siyaset arasındaki fark, biri dünya ve ahireti, diğeri ise sadece dünyayı kapsamaktadır.

Hilafete yüklenen bu anlamı şu örnekte görmek mümkündür. Ömer b. Hattab Salman'a: "*Ben melik (hükümdar) mıyım, halife miyim?*" diye sorar. Salman da: "*Eğer Müslümanların toprağından bir dirhem veya ondan daha az yahut daha çok bir vergi alır da onu asıl yerinden başkasında harcarsan sen halife değil meliksin*" diye cevap verir. Ömer bu sözlere çok duygulanır ve gözleri yaşarır. Sonra da: "*Allah'a and olsun, halife miyim, melik miyim bilemiyorum, eğer melik isem bu çetin bir iştir!*" der. Birisi ona: "*Ey müminlerin emiri bu ikisi arasında fark vardır*". Ömer farkın ne olduğunu sordu. O da: "*Halife, ancak hak olanı alır ve gerçek yerine harcar. Allah'a and olsun ki sen böylesin. Melik ise halka zulmeder ve birinden alır diğeri verir*". Bunun üzerine Ömer sükut eder.⁴⁵ İleride değineceğimiz gibi râşid halifelerin birer hükümet uygulamaları olan hutbelerine baktığımızda halifeliği gerçek anlamda anladıklarını görmek mümkündür.

Ebu Bekir halife seçildikten sonra ilk olarak ona "*Ya halifetullah= Ey Allah'ın*

³⁹ A'raf, 7/142.

⁴⁰ Bakara, 2/30,

⁴¹ En'am, 6/165.

⁴² Nur, 24/55.

⁴³ Ali Abdurrazık, **Usûlü'l-Hukm**, 112; Kazıcı, Ziya, **İslam Müesseseleri Tarihi**, Kayihan Yayınları, İstanbul, 1996, 28.

⁴⁴ İbn Haldun, **Mukaddime**, Çev: Zakir Kadiri Ugan, M.E.B.Y., İstanbul 1989, I, 481.

⁴⁵ el-Kettâni, Muhammed Abdulhay, **et-Terâtibu'l-İdâriyye Hz. Peygamber'in Sünnetinde Sosyal Hayat ve Kurumlar**, Çev: Ahmet Özel, İz Yayıncılık, I, 91.

Halifesi” denildi. O, “Ben Allah’ın halifesi değilim, ben ancak Resulullah’ın halifesiyim ve buna razıyım” diyerek “halifetü Resulillah” unvanını benimsedi. Böylece İslam tarihinde halife unvanını alan ilk kişi Ebu Bekir oldu.⁴⁶

Ömer hilafete gelince müslümanlar ona da “Halifetü Halifeti Resûlillah” (Allah’ın Halifesinin Halifesi) unvanını verdiler. Bu tarz bir ifadenin dile ağır gelmesinden dolayı terk edilerek ona “Emiru’l-Mü’minin” unvanı verilmiştir. İslam dünyasında bu unvanla anılan ilk kişi Ömer olmuştur.⁴⁷

Hilafet makamını işgal edene halife dendiği gibi *İmam* da denilmektedir. Bu görevin başında bulunana *imam* adının verilmesi, cemaate namaz kıldıran imama benzemekten ve cemaatin namazda imama uydukları gibi halkında ona uymasından dolayı imam denilmiştir. Bundan dolayı halifelik *İmamet-i Kübrâ* (büyük yahut ulu imamlık) adını taşır.⁴⁸ Ali ’in taraftarları ise ona, “*imam*” adını vermişlerdir.⁴⁹

4.Dört Halifenin Seçim Şekilleri

Hz. Muhammed, vefatından üç gün önce (04. 06. 632) Perşembe günü öğle (ya da ikinci) namazını cemaatle kıldı. Mescide gelemediği zaman Ebu Bekir’in *imamete* geçmesini istedi. Ayrıca bu gelişinde ashabına müstakbel halife için şu tarz ifadelerde bulundu: Ebu Bekir ’in *mescide açılan kapısı* hariç diğerlerinin kapanmasından ve onun kendisine en yakın *dost* olduğundan bahsetti. Bu günden sonra Allah Resulü ancak, vefat ettiği günkü sabah namazına iştirak etti.⁵⁰ Bir daha Mescide gelemedi.

Allah Resulü’nün ömrünün son günlerinde bir defasında Ali b. Ebi Talib yanından dışarı çıkınca *Resulullah bugün nasıl* diye sordular. O da iyi olduğunu söyledi. Bu arada Abbas b. Abdulmuttalib onun elinden tutarak şunları söyledi: *Sen üç gün sonra başkasının otoritesine köle olacaksın. Gerçek şu ki Resulullah yakında bu hastalıktan vefat edecektir. Ben, Abdulmuttalib oğullarının yüzlerinden ölümlerinin yaklaştığını bilirim. Bunun için Resullah’ın yanına git ve ona bu işin (yönetimin) kimler arasında olacağını soruver. Eğer bizde ise bunu bilmiş oluruz. Bizden başkalarında olursa ona emreder ve hakkımızda tavsiyede bulunur* dedi. Bunun üzerine Hz. Ali şöyle dedi: *Eğer biz bunu Resulullah’a soracak olursak, o da bunu bizden men edecek olursa, bu sefer insanlar ebediyen bize bunu vermeyecektir. Allah’a and içerim ki, bunu Resulullah’a*

⁴⁶ İbn Haldun, I, 482; Ali Abdurrazık, 177; Kettânî, I, 81, 83; Fayda, Mustafa, “Ebu Bekir”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, İstanbul, 1994, 106; en-Neccar, 150.

⁴⁷ Kettani, I, 85.

⁴⁸ İbn Haldun, I, 482.

⁴⁹ Kazıcı, 36.

⁵⁰ Taberi, İli-Ebi Ca’fer Muhammed b. Cerir, *Târihu’t-Taberi*, Beyrut 1988, II, 227-228, 231; İbn Kesir, V, 396-399. İbn Sa’d, *et-Tabakatü’l-Kübrâ*, Beyrut ?, II, 245.

kesinlikle demeyeceğim dedi.⁵¹

4.1. Ebu Bekir'in Halife Seçilmesi

Hız.Muhammed (8 Haziran 632) Pazartesi günü vefat etti. Medine halkı çok sevdikleri insanın ayrılığına tahammül edemediler. Dışarıdaki insanlar perişandı. Ömer, hem Allah Resulü'nün öldüğüne inanmıyor! ve hem de bu ölümü fırsat bilen münafıkların fitne ve fesadına imkan vermek istememesinden dolayı kılıcını sıyırarak: *Resulullah öldü diye iddia eden adamların ellerini keseceğim*⁵² dediği bir sırada Ebu Bekir feraseti ile onları teskin etti. Bunun üzerine topluluk dağılmaya başladı. Ali b. Ebi Talib, Zübeyr b. Avvam, Talha b. Ubeydullah gibi kimseler Hz.Fatıma'nın yanında, Ensar hasta yatağında bulunan Sa'd b. Ubade'yi de alarak *Benî Saide* gölgeliğinde toplandılar. Muhacirlerin geri kalanları ise *Ebu Bekir*'le beraberdiler.

Benî Saide gölgeliğinde toplanan Ensar yeni bir başkan seçmek istiyordu. Henüz Allah Resulü'nün defin işi bir çözüme kavuşmamıştı. Bu esnada sahabeden iki kişi gelerek Ömer'e: "Ensar'ın Beni Saide gölgeliğinde toplanıp, Sa'd b. Ubade'yi kendilerine başkan seçmek istediklerini, derhal vaziyete müdahale edilmez ise, bir iç karışıklığa sürüklenmek ihtimali olduğu"nu söylediler. Böyle nazik bir durumda toplumun birliğini sağlamanın önemini kavrayan Ömer, Ebu Bekir'i yolda da Ebu Ubeyde b. Cerrah'ı alarak derhal oraya gittiler⁵³.

Bunlar, Benî Saide Gölgeğine geldiklerinde Ensarın, seçecekleri reislerin heyecanı içerisinde olduklarını gördüler. Müstakbel başkan! *Sa'd b. Ubade* onlara şöyle bir konuşma yapıyordu: "*Ey Ensar topluluğu! Araplar arasında hiç kimse sizin kadar hizmet edip üstünlük göstermedi. Muhammed kendi kavmi arasında on yıldan fazla kaldı. Onlara çağrıda bulundu. Ancak işlerinden pek az kimse ona inandı. Bu bir avuç insan Resulullah'ı korumaya, dinini savunmaya güç yetiremediler. Allah Teala size fazilet murat ettiği zaman size İslam'ı gönderdi. Sizler de Allah'a ve peygambere inandınız. Resulullah'ı ve ashabını korudunuz. Düşmanlara karşı cihat ettiniz. Bunun karşısında Araplar boyun eğmek zorunda kaldılar. Resulullah hoşnut olarak bu dünyadan ayrıldı. Şimdi bu reislik işi herkesten çok size aittir. Ona sahip çıkınız*" Böylece Sa'd b. Ubade, Ensarı siyasi bir topluluk olarak kabul edip Resulullah'tan sonra liderliğin kendilerine ait

⁵¹ Taberi, II, 229,230; İbnü'l-Esir, **el-Kâmil fi't-Tarih Tercümesi İslam Tarihi**, Çev: M. Beşir Eryarsoy, Bahar Yayınları, İstanbul 1985, II, 294; Köksal, M. Asım, **İslam Tarihi**, Şamil Yayınları, Medine Devri, İstanbul 1981,II, 52.

⁵² İbn Hişam, IV, 411.

⁵³ İbn Hişam, IV, 412-413; Ya'kubî, Ahmed b. Ebi Ya'kub b. Ca'fer Vehbibn Vâdih, **Târihu'l-Ya'kubî**, Beyrut 1992, II, 123; Mustafa Hilmi, **Nizamü'l-Hilafetü Beyne Ehlü's-Sünne ve's-Şia**, İskenderiyye, 1988, 35; Algül, Hüseyin- Osman Çetin, **İslam Tarihi**, Gonca Yayınevi, İstanbul 1991, II, 209.

bir hak olduğunu vurguladı.⁵⁴

Ömer söz alıp konuşmak istedi. Fakat Ebu Bekir, onu konuşurmadi. Arkasından uzun bir konuşma yaptı. Bu konuşmasında özetle...”Ey Ensar! Kimse sizin dindeki yerinizi ve İslam’daki faziletinizi inkar edemez. Allah dinine ve Resulüne sizleri Ensar (yardımcı) olarak kabul ederek hicretini size getirdi....Ancak Araplar, sizin halifeliginizi kabul etmezler. *Onlar ancak Kureyş’e boyun eğerler ve onları tanirlar.* Emirler bizden vezirler de sizden olsun.”⁵⁵

Daha sonra Ömer, Ebu Bekir’in bu konuşması için şöyle demektedir: *Allah’a yemin ederim ki, içimden hazırlayıp gayet beğendiğim konuşmanın her kelimesinin ya benzerini veya daha iyisini kullanarak sözlerini bitirdi.*

Ensardan Hubab b. Münzir ayağa kalkarak: *Ey Ensar topluluğu! İşinize (halifelige) sahip çıkın. Halk sizin görüşünüzdedir. Hiçbir cesur kişi size ters düşmeye cesaret edemez. Halk sizin görüşünüzden başka karar çıkaramaz..... Bir emir bizden, bir emir de sizden olsun.*

Bu arada Ömer kendini tutamadı ve ayağa kalkarak şöyle konuştu: *Her şey olabilir, ama bu asla* diyerek karşı çıktı. Hubab b. Münzir: *Ey Ensar! Kendinize sahip olun. Bunun ve arkadaşlarının sözünü dinlemeyin. Halifelik hakkınızı elinizden almak istiyorlar* diyerek tartışma Ömer b. Hattab’la cedelleşmeye kadar vardı.

Bu sırada Ebu Bekir, işin çözüme kavuşacağı vaktin geldiğini anlayınca ayağa kalkarak: *Ey Ensar! Siz kendi namınıza saydığınız bütün faziletlere sahiptiniz. Fakat hakikat şudur ki; Size bu iki zattan birini seçmenizi tavsiye ediyorum*⁵⁶ diyerek bir eliyle Ebu Ubeyde b. Cerrah’ı diğer eliyle de Ömer’i tutarak ileri sürdü. Ebu Bekir’in bu özverili tavrı Ensarı son derece etkiledi. Sabit b. Kays ayağa kalktı -Ömer ve Ebu Ubeyde’yi kasederek- şunları söyledi:

“Onun namazları idare etmek üzere Resulullah tarafından seçildiğini ve bunu ancak kendine halife olarak tayin ve tesbit yaptığını siz zikretmediniz mi?”⁵⁷ Halbuki Ebu

⁵⁴ İbn Kuteybe ed-Dineverî, **el-İmametü ve’s-Siyaseh**, Beyrut ?, I, 13; Şakir, Mahmud, **Hiz. Adem’dan Bugüne İslam Tarihi**, Çev: Ferit Aydın, Kahraman Yayınları, İstanbul 1993, II, 246.

⁵⁵ Taberi, II, 235; ed-Dineverî, I, 13-15. Hz. Ebu Bekir Kureyş’e mensup olmakla beraber ona uzak, hatta Kureyş’ce hor görülen bir aileye mensup bulunuyordu. Onun soyu Benî Teym, Kusay’ın soyundan gelmemekteydi. Hamidullah, “**idareci** (başkanlar) **Kureyş’tendir**” hadisinin siyak ve sibakı hakkında yani hangi şartlar altında, kim için ve neyi katdederek söylendiğine dair herhangi bir bilgimiz yoktur; fakat şunu söyleyebiliriz ki bu hadisin çerçevesi sınırlı olması gerekmektedir” demektedir. Maverdî ise Kureyş’ten olmayı halife seçilmeye bir şart olarak ele almıştır. Bkz: Maverdî, 6, ayrıca bkz: Hatiboğlu, İslamda İlk Siyasi Kavmiyetçilik Halifeliğin Kureyşiliği, A:Ü.İ.F.D., XXII.

⁵⁶ İbnü’l- Esîr, II,300; Hamidullah, II, 1108; Algül, II, 209.

⁵⁷ Bir rivayete göre Ömer Resulullah’ın vefat ettiği gün Ebu Ubeyde bin Cerrah’a gelerek; “Elini uzat sana biat edeyim. Çünkü sen Resulullah’ın bize “**ümmetin emini**” olarak tanıttığı kişisin” dedi. Ebu Ubeyde ise;

*Bekir halife seçiminden çekilmek ve “ben sizin için Ömer ve Ebu Ubeyde’nin ikisinden birini seçtim” demek suretiyle Resûlullah’a itaatsizlik yapmış bulunmuyor mu? Siz nasıl olur da Resulullah tarafından bizzat tercih edilmiş ve seçilmiş olan bir kimseyi (Ebu Bekir’i) bırakır da şu kimselere (Ömer ve Ebu Ubeyde’ye) tabi olursunuz?”*⁵⁸

Bu arada gürültüler çoğaldı. Ömer ayağa kalkarak: *Elini uzat ey Ebu Bekir! Ebu Bekir elini uzattı. Ömer ona biat ederken şöyle diyordu: Müslümanlara namaz kaldırmak için Resulullah sana emretmemiş miydi? Ey Ebu Bekir. Sen Allah’ın halifesisin. Biz sana biat ediyoruz. Sen Resulullah’ın en çok sevdiği kişisin.*

Bundan sonra Ebu Ubeyde ayağa kalkarak şunları ifade etti: *Sen muhacirlerin en faziletlisin. Hani yalnız iki kişiden biri olduğu halde, inkar edenler kendisini (Mekke’den) çıkardıkları sırada ikisi mağarada iken arkadaşına “üzülme Allah bizimle beraberdir” diyordu.*⁵⁹ *Namazda Resulullah’ın halifesi, İslam dininin en faziletli kişisi sensin. Halifeliği senden almak ve senin önüne geçmek kim için uygun olabilir?*

Bundan sonra Ensardan *Beşir b. Sa’d* hızlıca gelerek Ebu Bekir’a biat etti. Onun bu hareketini garipseyen *Hubab b. Münzir*: *Ey Beşir! Amca oğlun (Sa’d b. Ubade’yi) parçaladın* diyerek kınadı.

Evs kabilesi ayağa kalkarak biat ettiler. *Beşir b. Sa’d*’ın sözünü tutan Hazrecliler de yeni halifeye biat ettiler. Bu arada izdiham meydana geldi. *Sa’d b. Ubade* neredeyse ayaklar altında ezilecekti. *Sa’d*’ın arkadaşlarından biri: *Sa’d b. Ubade*’yi katlettiniz durun dedi. Bunu duyan Ömer, *Sa’d b. Ubade*’yi Allah katletsin diyerek tepkisini gösterdi.^{Bundan sonra Sa’d b. Ubade’yi arkadaşları evine götürdüler.}⁶⁰ *Benî Sakîfe*’de bulunan grup yeni halifeye biat ettiler. İslam tarihinde bu biate “*el-Bey’atü’l-Hassa* (Özel biat) denilmektedir.⁶¹

Ertesi gün halk mescitte toplandı. Ömer Ebu Bekir’den önce konuşmaya başladı ve konuşmasının son bölümünde: *Allah sizin işinizi sizin en hayırlınızın eline vermiştir. O, Resulullah’ın arkadaşısıdır. İkisi de mağara da buldukları zaman ikinin ikincisidir. O halde kalkınız ve ona biat ediniz.* Bunun üzerine insanlar Ebu Bekir’e mescitte biat ettiler.

“Ey Ömer Müslüman olduğundan beri senin böyle bir yanılmana rastlamamıştım. İçimizde “*Sıddîk*” ve “*İkinin İkincisi*” nasıl bana biat olduğu halde edersiniz” diye cevap verdi.

⁵⁸ Hamidullah, İslam Peygamberi, II, 1108.

⁵⁹ Tevbe, 9/40.

⁶⁰ Bkz: İbn Hişam, IV, 415-417; İbn Kesîr, V, 140, 421-422; et-Temmâvî, Süleyman Muhammed, **Hz. Ömer el-Faruk ve Modern Sistemler (Mukayeseli Etüt)**, Müt: Muhammed Vesim Taylan (Farûkî), Kayıhan Yayınevi, İstanbul, 1993; Algül, II, 210.

⁶¹ İbnü’l- Esir, II, 304; Hasan İbrahim Hasan, **İslam Tarihi**, Kayıhan Yayınları, İstanbul 1991, I, 267; Algül, II, 210; el-Ufurî, Ebî Ömer ve Halifetü b. Hayyâd b Ebî Hureyre el-Leysi, **Tarihu Halifet-i ibn. Hayyad**, Birinci Baskı, Beyrut, 1995, 50.

Bu biata da *el-Bey'atü'l-Kübrâ* veya el-Bey'atü'l-âmme (büyük biat veya umumî biat)⁶² denilmektedir.

Hz. Muhamed'in teçhiz ve tekfini ile uğraşan yakın akrabalarından **Zübeyr b. Avvam** ile **Ali b. Ebi Talib** de genel biatte yeni halifeye biat ettiler. *Eş'ari*'nin dediği gibi İmamet-hilafet meselesi İslam tarihi boyunca Müslümanların karşılaştıkları en ciddi olaydır.⁶³ Ebu Bekir Allah Resulünün ayrılığının acısını teskin ettiği gibi hilafet meselesini de böylece bir çözüme kavuşturdu. Daha sonra da aşağıdaki hutbesini okuyarak hükümet programını ortaya koyuyordu.

4.1.1.Ebu Bekir'in İlk Hutbesi

Ebu Bekir, Allah'a hamd ve senada bulunduktan sonra şöyle hitap etti. *Ey insanlar! Sizin en hayırlınız olmadığım halde sizi idare etmek üzere seçildim. Ne var ki Kur'an indirildi ve Resulullah da (takip edilecek) bir yol ortaya koydu. Biz de Resulullah'ın bize öğrettiği sünneti öğrendik. Biliniz ki en akıllı iş Allah'tan korkup sakınmaktır. Ve en büyük ahmaklık ise Allah'a karşı gelmektir. İyilik yaparsam bana yardım ediniz; kötülük yaparsam beni doğrultunuz. Doğruluk emanet; yalancılık ise ihanettir. Sizin aranızdaki güçsüz bir kimse, onun, başkasındaki hakkını alıp kendisine verinceye kadar benim yanımda güçlüdür. Güçlü olan bir kimse ise ondan başkasının hakkını alıncaya kadar benim yanımda güçsüzdür. Sizden hiç biri cihadi terk etmesin. Zira hangi toplum cihadi terk ederse Allah o toplumu zelil eder. Hangi toplum arasında fuhuş yayılırsa Allah onlara vereceği belayı genelleştirir. Allah ve O'nun Resülü'ne iteat ettiğim müddetçe siz de bana iteat ediniz. Şayet Allah'a ve Resülü'ne isyan edersem artık bana iteat yoktur. Haydi namaza kalkınız, Allah'ın rahmeti üzerinize olsun.*⁶⁴

Allah Resülü'nün vefatından sonra ashap, kendi hür iradeleriyle devlet başkanını seçmişlerdir. Müslümanların Resulullah'ın vefatından sonra ilk yaptıkları ictihad halife seçimi olmuştur. İslam Peygamberi kendi yerini alacak halifenin kim olacağını tayin ve tespitinde rol oynayacak kesin bir kıstas, ne bir miyar bırakmış ve ne de devletin tabii olacağı Monarşi, Cumhuriyet vs. şeklinde bir rejim tayin ve tesbit etmiştir.⁶⁵ Çünkü o yerini alacak bir halife bırakmamıştır. Bu konu ile ilgili olarak Hz. Aişe şu haberi vermektedir: *Allah Resülü hiçbir kimseyi halife bırakmadan ruhunu teslim etti. Eğer*

⁶² İbnü'l- Esir, II, 304; İbn Kesir, V, 425; Hasan İbrahim, I, 267; Algül, II, 210.

⁶³ Mustafa Hilmi, 36; Hitti, Philip K., **İslam Tarihi**, Çev: Salih Tuğ, Boğaziçi Yayınları, İstanbul 1989, I, 210.

⁶⁴ İbn-i Hişam, IV, 418; İbn-i Kesir, V, 425; Hamidullah, İslam Peygamberi, II, 1112.

⁶⁵ Hamidullah, İslam Peygamberi, II, 1114.

birini halife bırakacak olsaydı, kesinlikle Ebu Bekir'i veya Ömer'i bırakırdı."⁶⁶

Ebu Bekir şayet hilafeti engin görüşü ile halletmeseydi veya hilafet Medine'deki Hazrec kabilesine geçseydi belki de önlenmesi güç bir yola girilecek, yapılacak fetihler gecikebilecekti.

4.1.2.Ebu Bekir 'a Biat Etmeyenler

4.1.2.1.Ensardan: Sa'd b. Ubade ömrünün sonuna kadar kimseye biat etmedi. Ömer: "*Biat edinceye kadar onun peşini bırakmayınız*" dediğinde Ensar'dan Beşir b. Sa'd: *O ölüncüye kadar biat etmez. Onun öldürülmesi ise bir çok zararlara neden olur. O bir tek şahıstır. Size zararı dokunmaz* diye görüş belirtti. Onlar da Beşir b Sa'd'ın dediğini kabul ettiler. Çünkü o, *asla Kureyş'e biat etmem* diyordu. Sa'd b. Ubade onların arkasında namaz kılmaz ve cumalarına da gitmezdi. Ebu Bekir vefat edinceye kadar böyle devam etti. Ömer döneminde Şam'a gitti. Hiç kimseye biat etmeden vefat etti".⁶⁷ Sa'd, tek başına da olsa İslam'da **ilk muhalefet partisini** kurmuştur.

4.1.2. 2.Haşimiler: Öte yandan Haşimiler Resulullah'ın evinde toplanarak muhalif bir grup oluşturdular. Ebu Bekir halife seçilince *Zübeyr b. Avvam* kılıcını sıyırıp: *Ali'ye biat oluncaya kadar kılıcımı kınına sokmam* diye tepkisini gösterdi. Peygamber'in amcası oğlu *Utbe b. Ebî Leheb* ise: *Halifelik görevini Haşim oğulları neslinden, özellikle Ali gibi değerli bir kimseden gelip de bir başkasına döneceğini hiç sanmazdım* dedi. Öte yandan *Abbas Ali 'a: Gel! Ben sana biat edeyim. Bunu gören halk da peşinden sana biat eder* demişse de Ali fitne çıkmasından sakınarak bunu kabul etmemiştir. Yine Abbas, Ali'yi olaya seyirci kalmakla kınadığı gibi ona kesinlikle biat etmek istediğini ve gerekirse kendisini muhafızlarla koruyabileceğini söylüyordu. Ebu Süfyan ise, *Peygamber'e dostluktan ziyade asabiyetçe yakınlığa (kan yakınlığına) bakılmalı* diyor, Ebu Bekir'in mensup olduğu Benî Teym kabilesini Benî Haşim ve Benî Ümeyye'den zayıf buluyordu. Fakat Ali, *Ey Ebu Süfyan! Sen Müslümanlar arasında karışıklık çıkarmak istiyorsun* diyerek onun isteğini reddediyordu. Ebu Süfyan, hilafetin bu hanedan içinde tevarüs edeceğini sanarak asabiye gayreti gözetiyordu.⁶⁸

Haşimiler, Resulullah'ın kızı *Fatıma*'nın evini mesken edinmişlerdi. Bu durumu duyan *Ömer*, Fatıma'nın evine giderek: *Ey Peygamber'in kızı! Yemin ederim ki biz seni herkesten fazla sever sana hürmet ederiz. Fakat bunlar senin evinde toplanmakta devam*

⁶⁶ Ahmed, Müsned, VI, 63.

⁶⁷ ed-Dineveri, I, 18.Taberi, Sa'd b. Ubade'nin gönülsüz de olsa Hz. Ebu Bekir'e biat ettiğinden bahsetmektedir. (Taberî, **Taberi Tercümesi**, III). Çağdaş yazarlardan Şakir ise bu görüşe katılmamaktadır. Ona göre: Sa'd b. Ubade biat etmekte bir süre gecikti. Ancak o da sonra gelip biatte bulundu ve mücahit olarak savaşa katıldı. Kısa bir süre sonra Suriye topraklarında görev aldığı bir savaşta şehit oldu (Şakir, **İslam Tarihi**, II, 253; Mevlânâ Şiblî, İslam Tarihi, VI, 59).

⁶⁸ Algül, II, 211.

ederlerse senin evini yakarım diyerek tehdit etmiş ve bir daha Haşimiler orada toplanmamışlardır.⁶⁹ Ali'ye yapılan tüm ısrarlar tutmamış, akli selim duruma hakim olmuştur.

Haşimilerin muhalefetine neden olan bir diğer önemli konu Hz. Fatıma'nın miras talebidir. Kaynakların ifadesine göre Fatıma, babasının terekesini, bilhassa *Fedek* bölgesini miras hakkı olarak istemek üzere halife Ebu Bekir'in huzuruna geldi. Ebu Bekir ona Resulullah'ın *Biz peygamberler topluluğu miras bırakmayız, terekemiz, sadakadır*⁷⁰ şeklindeki hadisini hatırlattı. Fatıma bu rivayete itiraz etmiş olacak ki, halifeye: *Sen öldüğün zaman vârisin kim olacak?* diye sordu. Ebu Bekir: *Çocuklarım ve eşim olacak* cevabını verdi. Bunun üzerine Fatıma: *Nasıl oluyor, senin varisin oluyor da biz olamıyoruz?* diyerek itirazda bulundu.

Resulullah sağlığında bu mallardan ailesinin bir yıllık ihtiyacını karşıladıktan sonra çalışanların ücretini de (Benî Nadîr, *Fedek ve Hayber* hurmalıklarında çalışan işçiler) çıkardıktan sonra gerisini vakıf olarak verir ve İslam mücahitlerini teçhiz ederdi. Bu konuda Allah Resulü: (Vefatında) *varislerim mirasımı dirhem ve dinar olarak paylaşmaz. Bıraktığım şey (ki hurmalıklardır. Bunun) kadınlarımın nafakasından, işçimin ücretinden geri kalanı vakıftır*⁷¹ Fatıma bu işten memnun olmadı, Ebu Bekir de bir şey söylemedi. Fatıma, Ali'nin Hayber ve Fedek'te ki zekat tarlalarının idaresine tayin edilmesini istedi. Ancak Ebu Bekir, Fatıma'nın bu isteğini de yerine getirmede. Çünkü Ebu Bekir, Resulullah'ın üstlendiği bütün görevleri yürütmeyi kendi vazifesi görüyordu.⁷²

⁶⁹ Mevlânâ Şiblî, İslam Tarih, VI, 64.

⁷⁰ İbn Sa'd, II, İbn Kesir, V, 427; 314; Belazurî, **Fütûhu'l-Büldân**, Beyrut, 1991, 44; Zebîdî, Hno: 1187; Hamidullah, II, 1111.

⁷¹ Zebîdî, Hno: 1173; Mevlânâ Şiblî, **İslam Tarihi**, Müt. Ömer Rıza İstanbul, 1978, VI, 64.

⁷² Akbulut, bu konu ile şöyle bir yorum yapmaktadır: "Bu meseleyi, biri siyasi, diğeri hukukî olmak üzere iki yönden ele almamız gerekmektedir. Hukuk açısından Peygamber, Kur'an'a göre miras bırakabilir mi, bırakamaz mı? Allah'tan vahiy almasının dışında, Peygamberin de diğer insanlardan farkı olmadığını bizzat Kur'an bildirmektedir: "Ey Muhammed! Onlara de ki, ben de sizin gibi ancak bir insanım, bana tanrınızın tek bir tanrı olduğu vahyolunuyor" (Fussilet, 6; Kehf, 110; Krş: İbrahim, 10, 11; Enbiya, 3, 34; Müminun, 24,34,47; Şuara, 154, 186; İsrâ, 93, 94; Yasin, 15; Kamer, 24). Peygamberin miras bırakması, onun beşeri vasfının gereğidir. Bu durumda onun miras bırakmamasını nasıl izah edeceğiz? Peygamberin çocuğu olmak, bir üstünlük vesilesi olmadığı gibi, bir mahrumiyet aracı da değildir. Hukukî bakımdan, Ebu Bekir'in bu uygulamasının gerekçesi anlaşılammaktadır. Fatıma'nın halifeye karşı tavrı da; bu konuda kendisini haklı olduğuna inanmasından kaynaklanmaktadır". Hz. Muhammed, siyasi yönden de zaten bir veliaht bırakmamıştır. Fatıma'nın Ebu Bekir ile problemi maddi miras meselesidir. Babasından kalan malları istemek için Ebu Bekir'e gitmesi onun halifelikliğini kabul etmek demektir. Buna itirazı da olmamıştır (Hz. Ebu Bekir'in Hz. Muhammed'in mirası konusundaki tatbikatı Abbasilere kadar sürdü. Abbasi halifesi Me'mun, bu uygulamanın haksızlık olduğuna inanmış olmalı ki, Medine valisine "*Fedek arazisinin Hz. Fatıma'nın nesline verilmesini*" emretti. (Akbulut, 134-135). Ayrıca bkz: İbn Sa'd, II, 314-315; Belazurî, 44; ez-Zehabi, Ebu Abdillâh Şemsüddin Muhammed, **Tarihu'l-İslam ve Vefâyâtu Mesahiri'l-A'lam (Abdu'l-Hulefa)**, Thk.A. et-Tedmûrî, I, XX, Beyrut 1987, 25).

Ömer, Fedek ve Beni Nadir arazilerini fey olarak değerlendirmekte ve miras olarak verilemeyeceği görüşündedir. Osman da Fedek arazisini emarete ait emlakten saymış mukataa yoluyla Mervan'a vermiştir

Hiz. Fatıma'nın Ebu Bekir'e karşı çıkması miras meselesindedir. Babasından kalan malları istemek için Ebu Bekir'e gitmesi onun halifeliğini kabul etmek anlamına gelmektedir.

Hiz.Fatıma, vefat edinceye kadar Ebu Bekir ile konuşmamıştır. Ali de birazcık olsun eşinin gönlüne göre hareket etme ihtiyacını duymuştu. Fatıma babasından 6 ay sonra vefat edince Ali, Ebu Bekir'e: *Biz senin fazl ve faziletini, Allah'ın sana neler ihsan ettiğini biliyoruz. Allah'ın sana verdiği nimetten dolayı sana haset etmiyoruz. Fakat sen bize karşı sert davrandın. Biz peygambere yakınlığımız dolayısıyla kendimizi bir hisse sahibi sanmıştık.* Bu sözlerden sonra Ebu Bekir'in gözleri yaşardı ve şöyle cevap verdi: *Nefsimi kudret elinde tutan Allah'a yemin ederim ki Resul-i Ekrem'in akrabasını gözetmek, benim için kendi akrabamı gözetmekten daha çok sevimlidir. Bu mallar yüzünden aramızda hasıl olana gelince ben yalnız hayrı kastettim. Resul-i Ekrem'in yaptığını gördüğüm her şeyini yaptım*⁷³ dedi. Bundan sonra Ali ikinci kez biatı yeniledi. Bu biattan sonra Ebu Bekir şöyle bir hitabede bulundu: *Ben, bir gün ve bir gece olsun emirliğe tutkun olmadım. Gizli yada âşikar bir surette emirlik istemedim.* Ali ve Zübeyr:

*Biz meşveretten geri bırakıldığımız için kızmıştık. Yoksa emirliğe Ebu Bekir'in insanlar arasında daha layık bir kimse olduğunu kabul ediyoruz. O, Resûlullah'la mağarada bulunmuştu. Onun şerefli ve hayırlı bir kimse olduğunu biliyoruz. Resulullah hayatta iken insanlara namaz kıldırması için Ebu Bekir'e emir vermişti*⁷⁴ diyerek emirlik işine sanıldığı gibi fazla tutkun olmadıkları görülmektedir.

Görüldüğü gibi her ne kadar çeşitli tartışmalar olsa da gelinen noktada birinci halifeye Sa'd b. Ubade dışında muhalefetini sürekli devam ettiren biri kalmamıştır.

4.2.Ömer b. Hattab'ın Halife Seçilmesi

Ebu Bekir'in hayatının son günlerinde İslam orduları doğuda İran'la, kuzeyde Suriye'de Bizans'la meydan savaşı yapıyordu. Öleceğini anlayan Ebu Bekir ülkenin halife seçimi için Resulullah'ın vefatında olduğu gibi bir karışıklığa tahammülü olmadığını biliyordu. Allah Resulünün yapmadığı bir şeyi uygulamakta bir beis görmedi ve konjonktürel duruma göre atamayı tercih etti.. Kendisinden sonra devlet yönetiminin en sağlıklı bir biçimde yürütülmesi için araştırmalar yaptırmaya başladı. Kendisi, arkadaşları arasında *zulme varmayan bir şiddet ve zayıflığa varmayan bir yumuşaklık* sahibi birini seçmeyi düşünüyordu. Sahabeden bu sıfatları üzerinde taşıyan iki kişi vardı.

(Algül, II, 397). Dolayısıyla Ebu Bekir de bir devlet başkanı olarak tıpkı Resulullah'ın yaptığı gibi yaparak, Peygamber ailesi efradının masraflarını karşılamaya devam edeceği hususunda teminat vermiştir. Görüldüğü gibi Fedek arazisi, mirî ve sultanî arazi gibi kabul edilerek mirasçılara birinci halife tarafından verilmediği gibi diğer halifeler de aynı yolu takip etmişlerdir.

⁷³ Mevlânâ Şibli, İslam Tarih, VI, 64.

⁷⁴ İbn Kesir, V, 427; Hamidullah, İslam Peygamberi, II, 1111.

Bunlar; Ömer ve Ali'ydi. Ömer bazen bir iş yapmak istediğinde yolunda bir engel görürse o işi terk edebilirdi. Ali ise doğruyu gördüğünde önüne çıkacak engellere aldırış etmezdi. Ali bu özelliği ile şiddete, yumuşaklıktan daha meyilliydi. Halifenin tercihi Ömer'den yana idi. Çünkü aradığı vasıflara o uyuyordu.⁷⁵

Bundan sonra Ebu Bekir, Ömer hakkında istişareye başladı. Yanına gelen Abdurrahman b. Avf'la görüşerek Ömer hakkındaki fikrini sordu: "Ömer hakkında ne dersin?" Abdurrahman b. Avf: "O, senin de gördüğünden daha değerlidir. Ancak bir parça sertliği vardır" dedi. Bunun üzerine Ebu Bekir: "Bunun nedeni onun beni yumuşak görmesidir. Eğer iş ona düşerse şu anda yaptıklarının pek çoğunu yapmayacaktır. Ben kendisini uzun uzun gözetledim. Birisine kızdığım zaman beni ondan hoşnut etmeye çalışırdı. Birisine yumuşak davrandığımda ona karşı daha sert davranmak yolunu gösterirdi" dedi.

Daha sonra Osman aynı soruya muhatap olunca: "Sen bu hususta bizden daha bilgilisin" cevabını verdi. Ebu Bekir: "Sen yine de Ömer hakkındaki görüşünü açıkla. Ey Abdullah'ın babası" dedi. Bunun üzerine Osman: "Onun gizledikleri açığa vurduklarından daha hayırlıdır, aramızda onun gibisi yoktur" diye cevap verdi.

Ebu Bekir aynı soruyu bu sefer Ensardan Useyd b. Hudayr'a sordu. Useyd: "Senden sonra en hayırlı onu bilirim, razı olunacak şeye rıza gösterir, kızılacak şeye de kızar. İşlerini gizli tutan açık yapandan daha hayırlıdır. Bu işin üstesinden gelecek, ondan daha uygunu yoktur" dedi.⁷⁶

Daha sonra Talha b. Ubeydullah Ebu Bekir'in yanına gelerek: "Sen Ömer'i veliaht mı tayin ettin. Kendi sağlığında halka nasıl muamele ettiğini gördün, yalnız kaldığında ne yapmaz? Allah'ın huzuruna vardığında sana Ömer'i niçin seçtin diye sorarsa ne cevap vereceksin" dedi. Ebu Bekir yatağından doğruldu ve: "Rabbime mülaki olup da bu hususu benden sorduğunda, Ya Rab! Kullarının işini, onların en hayırlısına havale ettim diye cevap veririm"⁷⁷ diyerek Ömer'de kararlılığını bildirmişti.

Ebu Bekir, Ensar ve Muhacirlerden bir çoğuna bu düşüncesini açmış ve onlar hep Ömer'i methetmişlerdi. Ebu Bekir sahabe ile müşavereden sonra Osman b. Avf'ı çağırarak halifelğe Ömer'i atadığını bildirerek halka nasihatlarını yazdırdı. Vasiyetname ise şöyle başladı:

"Bismillahirrahmanirrahim

"Bu Resulullah Muhammed'in halifesi Ebu Bekir'in dünya hayatının sonu, ahiret hayatının başlangıcında, kafirin iman ettiği, fasıkın bile Allah'tan korktuğu son demde

⁷⁵ Hasan İbrahim, II, 275. Bkz: Ebu Yusuf, **Kitabu'l-Harac**, Çev: Ali Özek, İstanbul 1973, 38.

⁷⁶ Hasan İbrahim, II, 276; el-Hurûfî, II, 63.

⁷⁷ İbnü'l-Esîr, II, 389; Savaş, Hamdi -A. Vehbi Ecer, **Kayseri Yüksek İslam Enstitüsü I Sınıf Siyer ve İslam Tarihi Notları**, 1975-1976, 92.

yazdırmış olduğu ahidnamedir. Ben sizin üzerinize Ömer b. Hattab'ı tayin ettim. İyi olur ve adil davranırsa beni tasdik etmiş olur ki, onun hakkındaki bilgim ve görüşüm budur. Eğer zulmeder ve durumunu değiştirirse, ben gaybi bilici değilim (mazurum). Ben sadece hayır murat ettim. Herkese ancak kazandığı kadar vardır.”⁷⁸ “Haksızlık edenler hangi dönüşe (hangi akıbeta) döndürüleceklerini yakında bileceklerdir.”⁷⁹

Ebu Bekir, ahidnamenin ilk satırlarını yazdırdıktan sonra bayıldı. Osman kendisinden şöylece devam etti. “Şimdi ben sizlere Ömer b. Hattab'ı halife gösteriyorum. Bununla size yapabileceğim her türlü iyiliği yaptım.” Daha sonra Ebu Bekir kendine gelince: “Bana yazdıklarını oku” dedi. Osman ona yazdıklarını okudu. Bunun üzerine Ebu Bekir, Ömer'in adını yazdığını görünce “Allah'ü ekber” diyerek tekbir getirdi ve “Demek ki, emrihak vaki olursa ihtilaf çıkmasından endişe ederek Ömer'in adını yazdın. Cenab-ı Hakk senden razı olsun” dedi. Sonra şunları ekledi: “Baygınlığımda ölüp de benden sonra Müslümanların ihtilafa düşmelerinden korktuğumu görüyorum” deyince Osman: “Evet” cevabını verdi. Ebu Bekir ona: “Allah sana İslam'a ve Müslümanlara olan hizmetlerinin karşılığını versin” diye dua etti. Ve sonra ahitnameyi tamamlayarak mühürledi.⁸⁰

O, müslümanlardan ehl-i hal ve'l-akd (rey sahibi kimseler)in görüşleriyle yetinmeyip kamuoyunun desteğini almak istedi. Bu vesileyle ahitnameyi yazdıktan sonra Müslümanlara okunmasını emretti. Onları toplayıp mektubu bir kölesi ve Ömer eşliğinde gönderdi. Ömer insanlara: “Resulullah'ın halifesini dinleyiniz, ona kulak veriniz. Çünkü o, bize nasihat etmekten ve sizin iyiliğinizi istemekten geri kalmaz” deyince, etrafta sükunet hasıl oldu. Ebu Bekir, halkı gözetlediği yerden: “Benim size halife olarak seçtiğim kimseyi gönül hoşluğu ile kabul ediyor musunuz?” Ali, “Ömer'den başkasına razı olmayız” deyince kendisine, “Gerçek şu ki ben, size akrabam olan birisini halife göstermedim. Ben, sizlere Ömer'i halife olarak gösteriyorum. Onu dinleyin ve itaat ediniz. Allah'a yemin ederim, görüşümün doğru olması için elimden gelen her şeyi yaptım” deyince hazır bulunanlar: “Dinledik ve itaat etti” diye cevap verdiler. Daha sonra Ebu Bekir, Ömer'i yanına çağırarak ona şunları söyledi: “Gerçek şu ki ben seni Resulullah'ın sahabeleri üzerine halife olarak seçmiş bulunuyorum” dedi. Daha sonra da Ömer'e bazı tavsiyelerde bulundu.⁸¹

Ömer, birinci halifenin kendisini ataması ile yetinmedi. Onun defin işlemleri bittikten bir gün sonra mescide giderek halktan topluca biat aldı. Bu vesileyle Ebu Bekir'in onu aday göstermesi zorunluluk değil bir tavsiye idi. O, halifeliğini halkın biatı

⁷⁸ Hasan İbrahim, II, 276

⁷⁹ Şuara, 26/227.

⁸⁰ İbnü'l-Esîr, II, 390; Mevlânâ Şiblî, IV, 130.

⁸¹ İbnü'l-Esîr, II, 390; Algül, II, 251.

ile sağlamlaştırdı.⁸²

Ömer'in İlk Hutbesi

Ömer de Ebu Bekir'in halife seçildiğinde yaptığı konuşma gibi veciz bir hitabede bulundu. Bu bir nevi hükümet programıydı. Halife besmele ve hamdeleden sonra şöyle diyordu: “*Bazı hususları arz edeceğim. Bu sözlerin yerine getirebileceğinden emin olunuz*” diyerek; “*Mümin çekingen bir deveye benzer. Binicisinin kırbacına maruz kalmamak için onun reflekslerini daha önceden anlar ve ona tam itaat eder. Ben Kâbe'nin Rabbine yemin ederim ki, bu ümmeti en doğru yolla yönelteceğim (idare edeceğim).*”⁸³

4.3. Osman'ın Halife Seçilmesi

Ömer h. 23/644 yılı Zilhicce ayının sonuna doğru Muğîre b. Şu'be'nin kölesi Ebu Lü'lüe'nin yaralamasından sonra durumu çok ağırlaştı. O, yaralıyken bir grup sahabe ve oğlu Abdullah yanına gelerek Ebu Bekir'in metodunu takip etmelerini istediler. O: *Eğer halife tayin edersem, (Ebu Bekir'i kasederek) benden daha hayırlı olanı tayin etti. Terke dersem Resulullah'ı kasederek) yine benden daha hayırlı olan terk etti*⁸⁴ diyerek atama teklifine sıcak bakmadığını ifade ediyordu.

Arkadaşlarından yine bazıları: *Ey müminlerin emiri, keşke yerinize birini halife tayin etseniz dediler. Ömer: Kimi tayin edeyim? Eğer Ebu Ubeyde b. Cerrah*⁸⁵ *sağ olsaydı, şüphesiz onu tayin ederdim. Bu hususta Rabbim beni sorguya çekerse, Peygamberinin; “Ebu Ubeyde bu ümmetinin emindir”*⁸⁶ *dediğini işittim, diye cevap verirdim. Ebu Huzeyfe'nin azatlısı Sâlim sağ olsaydı, onu halife tayin ederdim. Bundan dolayı Rabbim beni sorguya çekerse senin peygamberinin, “Salim, Allah'ı çok seven kişidir”*⁸⁷ *dediğini işittim, diye cevap verirdim, dedi.. Muğîre b. Şu'be: Oğlun Abdullah'ı seçmeni tavsiye ederim dedi. Bunun üzerine Ömer hiddetlenerek: Allah canını alsın! Bu sözünle Allah rızasını murat etmedin! Bizim, sizin işlerinizde gözümüz yok, aile efradımdan birisini bu işe teşvik etmek istemedim. Ümmet-i Muhammed'in işi sebebiyle Ömer ailesinden bir kişinin hesaba çekilmesi yeter. Biliniz ki bu hususta kendimi yordum*

⁸² Et-Temmâvî, 228.

⁸³ İbnü'l-Esîr, II, 391; el-Hurûfî, II, 65.

⁸⁴ İbn Sa'd, III, 343; Hasan İbrahim, I, 325; Et-Temmâvî, 229.

⁸⁵ Şam'da veba hastalığından vefat etmişti.

⁸⁶ Emanet ve istikamet bütün sahabe arasında müşterek bir sıfat olduğu halde, bunun Ebu Ubeyde'ye tahsis buyurulması, onda bu sıfatın ziyade olduğunu bildirmek içindir. Hz. Muhammed sahabenin büyüklerinden her birini bir fazilete tahsis buyurması, onda o fazilet ve meziyetin ziyade olduğu içindir. Tirmizi'den gelen bir rivayette: Ümmetin en merhametlisi Ebu Bekir'dir. Emr-i ilahide en şiddetli olanı Ömer'dir. Haya itibarıyla en sadık olanı Osman'dır. Helali ve haramlı en iyi bilen Muaz b. Cebel'dir. Feraizi en iyi bilen Zeyd b. Sabit'tir. En düzgün Kur'an okuyanı Übey b. Ka'b'tır. **Her ümmetin bir emini vardır. İslam ümmetinin emanet ve itimadı Ebu Ubeyde b. Cerrah'a hastır**, buyurmuştur. Bkz: Zebidî, IX, 393.

⁸⁷ Zebidî, IX, 401.

ve ailemi ihmal ettim. Eğer sevabım günahuma denk olarak bu işten kurtulursam ne mutlu bana!⁸⁸ Bunun üzerine heyet huzurundan ayrıldı.

Ashab-ı Kiram Ömer'in aldığı yara sonunda öleceğinden endişe ettiklerinden tekrar huzuruna çıktılar: Ey müminlerin emiri! Bize tavsiyede bulunur musun? dediler. Ömer: Size Resûlullah'ın kendilerinden razı olarak vefat ettiği ve cennet ehlinden olduklarını bildiği şu heyeti tavsiye ederim. Bunlar: **Ali b. Ebi Talib, Osman b. Affan, Sa'd b. Ebi Vakkas, Abdurrahman b. Avf, Zübeyr b. Avvam, Talha b. Ubeydullah,** bir de halife seçilmemek şartı ile **Abdullah b. Ömer**'dir. Seçim esnasında oylar eşit olursa oğlum Abdullah'ın vereceği karara uysunlar. Eğer Abdullah'ın verdiği hükme razı olmazlarsa, Abdurrahman b. Avf'ın bulunduğu grubun adayını halife seçsinler.⁸⁹

Ömer bu altı kişiden birine halifeliği doğrudan vermeyi sakıncalı buldu ve şöyle dedi: Ben, Müslümanların yönetim işini hayatta iken de ölü iken de sorumluluk altına girerek belirlemem. Eğer Allah, sizin için hayır murat etmişse sizleri bu altı kişinin vereceği hayırlı karar üzerine ittifak ettirir. Nitekim sizleri Peygamber'den sonra en hayırlı şahsiyetlerinizin halifeliği hususunda ittifak ettirmiştir.⁹⁰

Ömer, teklif ettiği bu altı kişiden başka oğlu Abdullah'ı da sadece tavsiyede bulunması için **Şûra** meclisine dahil etmişti.

Ömer daha sonra Şûra üyelerini huzuruna çağırarak: Düşündüm ve neticede sizi, bu insanların lider ve reisleri olarak gördüm. Halife ancak içinizden biri olur. Çünkü Resulullah sizden razı olarak vefat etti. Siz doğru yolda olursanız, insanların ihtilafa düşmesinden korkmam. Fakat kendi aranızda ihtilafa girip de ümmetin bu yüzden ayrılığa düşmesinden korkarım. Benim vefatımı takip eden üç gün içinde meşveret ediniz, dördüncü gün girmeden biriniz mutlaka başınıza emir seçilmiş olmalıdır. Oğlum Abdullah müşavir olarak bulunacak, halife seçilmeyecektir. Talha bu işte sizinle beraberdir; üç gün içinde gelirse (o sırada Medine'de değildi) seçimde bulunacaktır. Gelmediği taktirde işinizi bitiriniz.

Ömer yönettiği toplumu çok iyi biliyor, insanları tahlil edebiliyordu. Yukarıda da ifade ettiğimiz Medine halkı ancak bu altı kişiden birini halife seçecekti. O, bu altı kişiyi huzuruna çağırdığında şöyle tavsiyede bulundu:

Bakın, halka yönetici seçmek için size açıklama yapmış bulunuyorum. Şu kadarını söyleyeyim ki halkın içinde hiçbir bölünme görmüyorum. Şayet bir bölünme baş gösterecek olursa bu ancak sizin başınızın alıntından çıkabilir. Özellikle üçünü göstererek;

⁸⁸ Hasan İbrahim, I, 325. .

⁸⁹ İbn Sa'd, III, 61; İbnü'l-Esîr, III, 71; Hasan İbrahim, I, 326; Şakir, II, 501.

⁹⁰ İbn Kesir, VII, 238.

Bakın siz içinüz: Ey Osman, Ali ve Abdurrahman! Halkınız birinizi seçecek olursa muhakkak içinüzden birini seçecektir. Onun için sana söylüyorum ey Ali! Eğer sen seçilecek olursan sakın akrabaların olan Haşim oğullarını halka musallat etme! Allah'tan kork. Sonra sen ey Osman! Eğer seçilecek olursan sen de akrabaların olan Ümeyye oğullarını milletin ensesine bindirme, onları işbaşına getirme⁹¹ dedi. Aynı türde Abdurrahman b. Avf'a da öğütte bulundu. Ömer, Kureş'in iki kabilesi arasındaki rekabeti çok iyi biliyor ve onları ölüm döşeginde uyarıyordu.

Sonra Ömer Ensar'dan Ebu Talha el-Ensari'yi çağırarak: *Ey Ebu Talha! Cenab-ı Hak sizinle sürekli olarak İslam'ı aziz kılmıştır. Sen de Ensar'dan elli kişilik bir asker seç ve aralarından birini seçip halife tayin edinceye kadar bu şûra heyetinin kapısında bekle.*"

Suheyb b. Sinan'a: Sen de Müslümanlara üç gün namaz kıldır.

Mikdat b. Esved'e: "Beni, kabrime koyduktan sonra bu şûra heyetini bir araya getir, onları bir eve koy ve kendi aralarında birini seçsinler.⁹² Ali, Osman, Zübeyr, Sa'd, Abdurrahman b. Avf ve gelirse Talha'yı bir araya topla, hilafete seçilmemek şartıyla oğlum Abdullah'ı da şûraya al. Onların başında dur. Eğer beşi bir kişi üzerinde ittifak eder de biri kabul etmezse kılıçla boynunu vur. Eğer dördü ittifakla birinin halife seçilmesine razı olursa diğer ikisi imtina ederse, ikisinin de başlarını vur. Eğer reyler eşit olarak üçü birini tercih ederse oğlum Abdullah'ı hakem tayin etsinler. O, hangi grubu tercih ederse onların adayını halife seçsinler. Eğer Abdullah'ın hükmüne razı olmazlarsa Abdurrahman b. Avf'ın bulunduğu tarafla beraber olunuz. Muhalefet ederek, halkın ittifak ettiği halifeden yüz çevirenleri öldürünüz" dedi.⁹³

Orada bulunanlar kalkıp gittiklerinde *Abbas b. Abdulmuttalib* Ali'ye şöyle dedi: *Onlar arasına girme.* Bunun üzerine Ali: *muhalefet etmeyi asla sevmem* diye cevap verdi. *Abbas: O halde sevmediğin bir şeyle karşılaşsın* diye karşılık verdi.⁹⁴

Abbas b. Abdulmuttalib Ali'ye şöyle dedi: *Sen bizden yan çizdin* dedi. Ali: *Peki nereden bildin?* diye sordu. *Abbas: Bu iş artık Osman'ın oğullarına geçti demektir* diye cevap verdi. Buna cevaben Ali ise: *Siz çoğunlukla beraber olunuz. Eğer bu şûra ehlinde iki kişi birini seçecek olursa siz Abdurrahman b. Avf'ın bulunduğu tarafa meylediniz. Sa'd b. Ebî Vakkas amcasının oğluna muhalefet etmez. Abdurrahman da Osman'ın yakın akrabasıdır. O da onlarla ihtilafa düşmez. Birisi diğerine bu işi mutlaka tevdi edecektir. Eğer diğerleri benimle birlikte olurlarsa bana pek faydaları olmaz.* *Abbas: Sana*

⁹¹ Şakir, II, 454.

⁹² İbnü'l-Esîr, III, 72; Zebidî, Zeynü'd-din Ahmed b. Abdi'l-Lâtîfî, **Sahîh-i Buhârî Muhtasarı Tecdîd-i Sarîh Tercümesi**, Müt.: Kâmil Miras, DİBY, Ankara 1972, IX, 360; Şakir, II, 455.

⁹³ İbn Sa'd, III, 61; İbnü'l-Esîr, III, 72; Hasan İbrahim, I, 326; Şakir, II, 455.

⁹⁴ İbnü'l-Esîr, III, 71.

herhangi bir konuda teklif ile geldiğim zaman mutlaka sevmediğim ve arzu etmediğim bir şekilde geri dönmüşümdür. Resulullah vefat etmeden önce sana bu işi kimin yükleneceği konusunda O'na soru sormanı istedim, fakat sen bu işten yan çizdin. Vefatından sonra bu işte acele etmeni istedim, yine aynı şekilde vazgeçtin. Ömer seni şûraya dahil ettiği zaman: Onlardan uzak dur, aralarına girme dedim yine kabul etmedin. Bunun için bu konuda benden şunu dinle: Şûra ehli sana neyi teklif ederlerse bu iş sana kesinlikle tevdi edilinceye kadar, şûra ehlinin bizden başkasını seçmelerine hiç bir zaman müsaade etme ki bizden başkasına kayıp gitmesin. Vallahi bu işi Osman yüklenenecek olursa mutlaka onu bir kötülükle yüklenenecek ki onunla birlikte olacak hayır da fayda etmez. Buna karşılık Ali: Eğer Osman yüklenenecek olursa onun ölümünden sonra bunu nasıl kendi aralarında pay edeceklerini mutlaka ona hatırlatacağım. Eğer onlar böyle davranacak olurlarsa mutlaka beni hoşlanmayacakları bir tavır da bulacaklardır.

Ali geri döndüğünde Ebu Talha'yı görür ve orada bulunmuş olmaktan hoşlanmaz. Ebu Talha: *Ey Ebu'l-Hasan! Çekinecek bir şey yok der.*⁹⁵

Ömer'in defin işi bittikten sonra Mikdat b. Esved, Misver b. Mahreme'nin evinde Şûra meclis üyelerini topladı. Bu toplantıda Talha yoktu. Çünkü o, henüz Medine'ye gelmemişti. Şura üyeleri aralarında rekâbet başladı. Ebu Talha el-Ensârî:

Hilafet hususunda rekâbetinizden daha çok, onu kabul etmemeniz ve birbirine atmanızdan korkuyordum dedi.

Abdurrahman b. Avf, ihtilafı giderici bir teklifte bulundu ve şöyle dedi: *Hanginiz hilafet hakkından vazgeçerek içinizden en faziletlisini seçmek üzere hakemlik görevini kabul eder?.* Bu soruya hiç biri cevap vermedi. Kendisi, *Ben halife seçilmekten vazgeçiyorum* diyerek özveride bulundu. Ali dışındaki şura üyelerinin hepsi Abdurrahman'ın şura başkanlık görevini kabul etmesini istemelerine rağmen, Ali'den bir ses çıkmadı. Abdurrahman b. Avf:

Ey Ebu'l-Hasan, sen ne dersin? diye sorunca Ali:

Hakkı tercih edeceğine, arzularına tabi olmayacağına, akrabalık gayreti gütmeyeceğine (Zira Abdurrahman b. Avf, Osman'ın akrabasıydı) ve Müslümanların hayrına çalışmayı ihmal etmeyeceğine teminat ver dedi. Abdurrahman b. Avf:

*Sizin için yaptığım seçime razı olacağınıza ve muhalefet edenlere karşı beni destekleyeceğinize dair söz veriniz. Ben de size akrabalık gayreti gözetmeyeceğime ve Müslümanların hayrına çalışacağıma Allah adına and içerim*⁹⁶ dedi.

Abdurrahman b. Avf, Ali ve Osman'a hitaben (bunlar seçilme şansları en çok olan kişiler) her ikisinin üstünlük ve faziletinden bahsetti. "Eğer ikinizden birini halife tayin

⁹⁵ İbnü'l-Esîr, III, 72;

⁹⁶ İbn Kesîr, VII, 239; Hasan İbrahim, I, 326.

edersem adaletli olacağınıza dair söz verir misiniz? Şayet halife seçilemediğiniz takdirde halife seçilene itaat edecek misiniz? diye söz istedi. Her ikisi de evet deyip meclisten ayrıldılar”.⁹⁷

Abdurrahman b. Avf bundan sonra çalışmalarına başladı. Şûrada bulunanlarla ayrı ayrı görüştü. *Ali*’ye bu işe en layık kimi görüyorsun diye sorduğunda Osman’ı; Osman’a da aynı soruyu yöneltildiğinde o da *Ali*’yi tercih ettiğini bildirdi. **Şûra** üyelerinden *Zübeyr*, *Ali*’yi tercih ederken; *Sa’d b. Ebi Vakkas* da Osman’ın bu işe layık olduğu görüşünü savundu.

Bundan sonra Abdurrahman b. Avf halkla istişare etti. Önde gelen şahsiyetlere, askerlere, perdelerin gerisinde kalan peçeli kadınlara, dışarıdan Medine’ye gelen kervanda bulunanlara, göçebelere, üç gün müddetle uğrayıp görüş sordu. İkili, üçlü ve teke tek görüşmeler yaptı. Kimi halife seçmek istediklerini sordu.⁹⁸ Halkın büyük çoğunluğunun Osman’ı hilafete layık gördüklerine dair görüş beyan ediyorlardı.

Abdurrahman b. Avf, son bir defa daha **Şûra** üyelerini toplayarak görüşlerini bir daha sordu. Eski fikirlerinde ısrar ettiklerini söylediler. *Ali* ve *Osman* taraftarları arasında bölünme emareleri belirdi. **Ammar b. Yasir** kalkarak Abdurrahman’a: “*İnsanların ihtilafa düşmemesini istiyorsan, Ali’ye biat et*” dedi. **Mikdad b. Esved**; “*Ammar doğru söylüyor. Ali’ye biat edersen gönül rızasıyla kabul ederiz*” diyerek **Ammar**’ı destekledi. **Abdullah b. Ebi Serh** ise “*Kureyş’in ihtilafa düşmemesini istiyorsan Osman’a biat et*” dedi. **Abdullah b. Ebi Rebîa** da onu destekleyerek: “*Abdullah doğru söylüyor, Osman’a biat edersen, seve seve kabul ederiz*” dedi. Bunun üzerine **Ammar b. Yasir**: “*Sen ne zaman Müslümanların hayrına çalıştın*” diyerek **Abdullah**’ı azarladı.⁹⁹

Ömer’in tayin ettiği vakit artık dolmak üzereydi. *Abdurrahman b. Avf* üç günden beri uyku uyumuyordu. Nihayet Ömer’in vefatının dördüncü gecesinde sabah vakti olmaktayken kız kardeşinin oğlu **Misver b. Mahrem**’in evine gitti ve ona: *Ey Misver uyuyor musun? Allah’a yemin ederim ki üç günden beri gözümü kapayıp uyuyamadım. Git bana Ali ile Osman’ı çağır*¹⁰⁰ dedi. O da giderek her ikisini de çağırarak mescide geldiler. Abdurrahman her ikisine yönelerek:

İnsanlara sizi sordum. Hiçbirinin sizden başkasını tasvip ettiğini görmedim. Böyle dedikten sonra her ikisinden de hangisini halife tayin ederse onun adaletli olacağına, diğerinin de halife seçilmediği takdirde halifeye itaat edip emrini dinleyeceğine dair teminat aldı.¹⁰¹

⁹⁷ İbn Kesir, VII, 239.

⁹⁸ İbn Kesir, VII, 240.

⁹⁹ Hasan İbrahim, I, 327

¹⁰⁰ İbn Kesir, VII, 240.

¹⁰¹ İbn Kesir, VII, 241.

Bu arada ashab-ı güzün mescidi doldurmuştu. **Abdurrahman b. Avf** minbere çıktı. Uzun bir bekleyişten sonra dua etti ve sonra:

Ey insanlar! Ben, gizli açık her surette sizin niyetlerinizi sordum. Hiç birinizin şu iki adamdan başkasını tavsiye ettiğini görmedim. Ya Ali'yi ya da Osman'ı tavsiye ettiniz. Ey Ali, kalk ve yanıma gel.

Ali kalkıp minberin altında durdu. Abdurrahman onun elini tutup şöyle dedi:

“Allah'ın kitabı, peygamberin sünneti ve Ebu Bekir'le Ömer'in icraatine uyacağına dair söz verir misin?” Ali:

Umarım bilgimin ve gücümün yettiği kadar yapmaya çalışırım diye cevap verdi. (Büyük ihtimalle bu ifadeden kesin bir sonuç çıkarmadığı için) Abdurrahman bu kez de Osman'a aynı teklifi yaptı. Ondan: *Evet, bu yolu izleyeceğim* diye kesin bir cevap aldı.

Abdurrahman başını kaldırıp mescidin tavanına baktı. Eli, Osman'ın elindeydi ve şöyle dedi: *Allah'ım işit ve şahit ol* (Bu sözü üç kez tekrarladı). *Allah'ım, ben boynumdaki şu sorumluluğu çıkarıp Osman'ın boynuna taktım.*¹⁰²

Böylece Osman Hicri 24 yılının Muharrem ayında M.644 Kasım ayının ilk günlerinde yetmiş yaşının üstünde olduğu halde **Şûra** meclisinin ittifakı ile halife seçildi.¹⁰³

Osman'a biat edildiği gün Talha b. Ubeydullah Medine'ye geldi. Medine'de Osman ile görüştü ve halkın biat ettiğini görünce kendisi de biat etti.

Osman halife seçildikten sonra Muğire b. Şu'be Abdurrahman b. Avf'a: “Ey Ebu Muhammed! Sen Osman'a biat etmekle gerçekten isabet ettin” dedi. Abdurrahman b. Avf da: “Ey gözü şaşı herif! yalan söyledin. Eğer ben başkasına biat etmiş olsaydım, sen de o kişiye biat ederdin ve aynı sözleri de gider bu şekilde ona söylerdin” diye karşılık verdi.¹⁰⁴ Muğire sonra Osman'a giderek: “Eğer Abdurrahman senden başkasına biat etmiş olsaydı böyle bir biatı kesinlikle kabul etmezdik” dedi. Bu sözler İslam öncesi Emevi-Haşimi mücadelesinin İslamlık döneminde de devam edeceğinin sinyallerini vermektedir.

Halife seçimi tartışmalarında genel olarak akrabalık bağı ön plana çıkıyordu. **Sa'd b. Ebî Vakkas** Abdurrahman'ın amcasının oğluydu. **Abdurrahman b. Avf**'ın eşi ana tarafından Osman'ın kız kardeşiydi. Her ikisi de Zühre oğullarındandı. Abdurrahman'ın annesi Ümeyye'nin oğlu Süfyan'ın kızıydı. Ali din savaşlarında bu soydan çok kişiyi öldürmüştü. Talha ise Teym boyundandı. Bu boyla Haşim oğullarının arası açıktı.

Osman'ın İlk Hutbesi

¹⁰² Ya'kubî; II, 162; İbnü'l-Esîr, III, 76; İbn Kesir, VII, 241; Şakir, II, 504.

¹⁰³ Halife b. Hayyât, **Tarihu Halife b. Hayyât Halife b. Hayyât Tarihi**, Çev. Abdulhalik Bakır, Ankara 2001, 221; Hizmetli, Sabri, **İslam Tarihi (Başlangıçtan İlk Dört Halife Dönemine Kadar)**, Yeni Çizgi Yayınları, Ankara 1995, 341.

¹⁰⁴ İbn Kesîr, VII, 243; İbnü'l-Esîr, III, 77;

Osman halife seçildiği zaman halka şöyle hitabe de bulundu: Allah'a hamd, Resulü'ne salat ve senada bulunduktan sonra şöyle dedi: *Siz geçici bir diyardasınız. Buradan göçeceksiniz. Ömrünüzün sonunu yaşamaktasınız. Ecelinizin son deminde yapabildiğiniz kadar hayırlı işlere koşun. Eceliniz size ya sabahleyin ya da akşamleyin gelecektir. Dikkat edin, dünya aldanma ve gurur üzerine dürülmüştür. Dünya hayatı sizi aldatmasın ve hiç bir aldatıcı da sizi Allah'ın rahmeti ile aldatmasın. Geçmişlerden ibret alın. İşi ciddiyetle ele alın. Gayret gösterin, gaflete düşmeyin. Nerede dünyayı şenlendirip imar eden ve uzun süre dünyadan yararlanıp keyif süren dünya oğulları ve kardeşleri? Dünya, onları bir tarafa atmadı mı? Siz de dünyayı, Allah'ın attığı yere atın. Ahireti talep edin. Cenab-ı Allah, onun için bir misal vermiştir. Ki bu, misallerin en hayırlısıdır. Şöyle ki:*

Onlara, dünya hayatı misalinin tıpkı şöyle olduğunu anlat: Gökten indirdiğimiz su ile yeryüzünde yetişen bitkiler birbirine karışır. Ama sonunda rüzgarın savuracağı çöpe döner. Allah her şeyin üstünde bir kuvvete sahip olmandır.

*Mal ve oğullar, dünya hayatının süsüdür. Ama baki kalacak yararlı işler, sevap olarak da amel olarak da Rabbi'nin katında daha hayırlıdır.*¹⁰⁵

Osman'ın bu hutbesi devlet siyasetinden çok, dini ve ahlaki bir öğüt niteliğini taşımaktaydı. İkinci halife kendi yerine birini atamamış, bunu yakınları dışında altı kişilik şuraya havale etmiştir. Böylece ayrı bir yol benimsemiştir.

4.4. Ali b. Ebi Talib'in Halife Seçilmesi

Asiler, (18 Zilhicce 35/17 Haziran 656 yılında Cuma günü) Osman'ı hunharca öldürdükten¹⁰⁶ sonra, Medine beş gün halifesiz kaldı. Bu sırada anarşistlerin elebaşı olan *el-Gafiki b. Harb el-Kaki* yönetimi ele aldı.¹⁰⁷ Bundan sonra anarşistler, halifeliği kabul edecek birilerini aramaya başladılar. Medine'yi işgalleri altında bulunduran her üç grubun da (Mısır, Kûfe ve Basra) aslında halife olmasını istediği adayları vardı. **Mısırlıların** lideri Muhammed b. Ebî Bekir idi. Bu sebeple Mısırlılar *Ali*'nin halife olmasını ısrarla istiyorlardı. Fakat Ali bunlara yanaşmadı. **Küfeliler** ise *Zübeyr*'in halife olmasını istiyorlardı. Zübeyr onlardan kaçıyor ve kendilerine yüz vermiyordu. **Basralılar** da *Talha b. Ubeydullah*'ın halife olmasını istiyorlardı. Diğerleri gibi Talha da Basralıların isteklerini kabul etmedi.

İsyancılar, umduklarını bu üç kişiden birinde bulamayınca **Sa'd b. Ebi Vakkas**'a giderek: *Sen şura üyelerindensin, halifeliği kabul et* diye teklifte bulundular. O asilerin teklifini kabul etmedi. Bu defa asiler Abdullah b. Ömer'e gittiler. Halifeliği ona da teklif

¹⁰⁵ Taberi, II, 589; Kehf, 18/ 45.

¹⁰⁶ Hizmetli, İslam Tarihi, 358.

¹⁰⁷ İbn Kesir, VII, 365; Şakir, III, 13.

ettiler. İbn Ömer de isyancıların tekliflerini kabul etmeyince şaşırıp kaldılar.¹⁰⁸

Asiler, Şam eyalet ordusunun Medine'ye doğru gelmekte olduğunu duydular. Onlar, bir an önce Medine'de İslâm merkezinde halife seçilmezse, Şam eyalet ordularına Medine'den de yardım edecekler çıkacak ve işlerinin tehlikeye gireceğini biliyorlardı. İsyancılar, niyetlerini iyice azdırarak şura üyelerini ve büyük sahabeleri öldüreceklerine dair halkı tehdit etmeye başladılar. Medine halkını toplayarak:

Ey Medineliler! Haydin bakalım size iki gün süre tanıyoruz. Bu müddet içinde halifeyi seçerseniz ne ala, yok seçmezseniz başta Ali ve Zübeyr olmak üzere birçok kimseyi öldüreceğiz! diyerek ağır tehditler savurdular.¹⁰⁹

Resulullah'ın ashabı Ali'ye giderek halife olmasını istediler. Fakat o, bu teklifi defalarca geri çevirdi. Devlete halife seçme yetkisinin, ancak şura üyeleri ile Bedir savaşına katılan kişilere ait olduğunu söyledi. O sırada Medine'de hakim olan siyasi gerginliğin diğer vilayetlere de sıçramasından endişe duyan bazı şahıslar, Ali'nin peşini bırakmadılar. Ona biat etmek istediler. Ali b. Ebi Talib; *sizin de seçeceğiniz birine biat edeyim* dediyse de kabul etmediler. Nihayet onu halife olmak istememesine rağmen ikna ettiler. O da, biatın mescidde halka açık bir şekilde yapılması kaydıyla tekliflerini kabul etti.¹¹⁰ Ali, Osman'ın vefatından beş gün sonra (24 Zilhicce 35/23 Haziran 656 perşembe günü) halife seçildi¹¹¹. Ali'ye ilk biat eden Kûfe'lilerden *Malik b. Eşter en-Nehai* oldu.¹¹²

Ali bir gün sonra yani Cuma günü minbere çıkarak, kendisine biat etmemiş olanlardan da biat aldı. Mescidde **Talha b. Ubeydullah** ona ilk biat eden kişi oldu. Başka bir rivayete göre ise Talha, biat etmeyi yavaştan alıp duraklayınca **Malik b. Eşter** kılıcını çekti ve *Allah'a yemin ederim ki ya biat edersin, yahut şu kılıcımla boynunu uçururum* dedi. Bundan sonra Talha, Ali'ye biat etti. Sonra da Zübeyr b. Avvam Ali'ye biat ederek şöyle dedi: *Kılıç boynumun üzerinde durduğu için Ali'ye biat ettim vesselam*. Böylece hâlâ hayatta bulunan şura üyelerinden **Talha, Zübeyr ve Sa'd b. Ebi Vakkas** dahil sahabenin birçoğu ona biat ettiler.

Ali'nin halife seçilmesi ile Ümeyye oğullarında bir endişe belirmeye başladı. Çünkü bunlar Osman zamanında birtakım vilayet valiliklerine gelmişler ve ekonomik durumlarını da bu nedenle son derece iyi bir düzeye getirmişlerdi. Ümeyye oğullarından **Velid b. Ukbe** Ali, halife seçilir seçilmez yanına gelerek şöyle hitapta bulundu:

Ey Ali! Sen hepimize zarar verdin. Bedir savaşında babamı kolları bağlı olduğu

¹⁰⁸ İbn Kesîr, VII, 366; Şakir, III, 13; Hasan İbrahim, I, 342.

¹⁰⁹ Şakir, III, 15.

¹¹⁰ ed-Dineverî, I, 47; Bakır, Abdulhalik, **Ali b. Ebi Talib**. Çağ Ofset Matbaacılık, Elazığ 1998, 123; Kapar, Mehmet Ali, **İsâm'ın İlk Döneminde Bey'at ve Seçim sistemi**, Beyan Yayınları, İstanbul 1988, 56.

¹¹¹ İbn Kesîr, VII, 366; Ahmed Emin, **Yevmü'l-İslam**, Beyrut 1952, 57; Şakir, III, 16; Hizmetli, İslam Tarihi, 359.

¹¹² İbn Sa'd, III, 66-75; İbn Kesîr, VII, 366; el-Ufurî, II, 223.

halde öldürdün, Said'in babasını da aynı savaşta öldürdün. Mervan'ın babasına ise hakaret ettin ve onu Medine'ye getiren Osman'ı da bu davranışından dolayı ayıpladın. Daha önce biriktirdiğimiz mallar ile şu anda elimizde bulunan servetimize dokunmayacağına ve Osman'ı öldüren şahısları cezalandıracağına söz verisen sana biat ederiz¹¹³ dedi. Ali, Velid'in bu sözlerine kızarak şöyle cevap verdi:

Size zarar verdiğimi dile getirdin. Halbuki orada size yapılanlar Allah'ın emri gereği yapılmıştı. Ele geçirdiğiniz mallara dokunmamamı istediniz. Allah'ın hakkını size bırakmak benim yetkimi aşar. Şu anda elinizdeki servetlerin durumuna gelince bilin ki, Allah'a ve Müslümanlara ait olan mallar konusunda adalet yerini bulacaktır. Osman'ın katillerini cezalandırmamı şart koşunuz, oysa bugün onları cezalandırırsam onlarla savaşmak zorunda kalırım. Fakat sizleri, Allah'ın kitabı ve Peygamberi'nin sünneti ışığında idare edeceğime söz verebilirim. Hepiniz serbestsiniz, istediğiniz yere gidebilirsiniz.¹¹⁴

Sa'd ibn Vakkas, Abdullah b. Ömer gibi bazı sahabeler Ali'ye biat etmek hususunda tereddüt gösterirken, Ensar'dan Hasan b. Sabit, Mesleme b. Muhalled, Ebu Said el-Hudrî, Zeyd b. Sabit, Kaab b. Malik, Muhammed b. Mesleme, Muğîre b. Şu'be, Numan b. Beşir, Abdullah b. Selam, Said b. el-As, Velid b. Ukbe, Üsame b. Zeyd ve Mervan b. Hakem¹¹⁵ ve Osman'ın yakın dostları ona hiç biat etmediler. Biat etmeyenlerin büyük çoğunluğu Ümeyye oğullarındandı. Bunların bir kısmı Suriye'ye, diğer bir kısmı da Mekke'ye gittiler. Bunların dışında Ali'ye biat çoğunluğun rızasıyla olmuştur.

Ali b. Ebi Talib, Haricilerden Abdurrahman b. Mülcem tarafından hançerle yaralandıktan sonra oğlu Hasan'ı veliaht tayin ekmesini istediler. O da: *Bunu size ne emrederim, ne de yasaklarım. Bu işi siz daha iyi bilirsiniz*¹¹⁶ diyerek halife seçimini halka bırakmıştır.

İlk Hutbesi

Kendisinden önce halife seçilen halifeler gibi o da minbere çıkarak ilk olarak şu hutbeyi irad etmiştir: *Allah'a Hamd ve senâda bulunurum. Doğrusu yüce Allah hidayet edici bir kitap indirmiştir. O kitapta iyiliği ve kötülüğü açıklamıştır. Siz iyiliği tutun, kötülüğü bırakın. Allah'ın size farz kılmış olduğu emirleri yerine getirin ki, onlar sizi cennete iletsin. Cenab-ı Allah sizlere meçhul olmayan bazı şeyleri haram kılmıştır. Müslümanın kanununun haram kılınmasını da diğer bütün haramları üzerine üstün kılmıştır.*

¹¹³ Bakır, Abdulhalik, **İktisadi ve İdari Yönden Hz. Ali**, Meftter Yayınları I. Baskı, Ankara, 1991, 20, Bkz: Ya'kubî, II, 154.

¹¹⁴ Bakır, Abdulhalik, 20.

¹¹⁵ Hasan İbrahim, I, 342; Şakir, III, 16; Akbulut, 202.

¹¹⁶ İbn Kesir, VII, 508-509; Kapar, 60.

Müslümanların haklarını da; bir arada kenetlenmek ve samimiyetle işlerine sarılmakla düzenlemiştir. Müslüman, diğer Müslümanların elinden ve dilinden salim olduğu kimsedir. Müslümanın kanı gerekli haller dışında hiç bir şekilde dökülmez. İnsanların hukukuna riayet edin. Özellikle ölümü iyi hatırlayın. İnsanlar sizin önünüzde duruyorlar, fakat sizin arkanızda sizi tehdit eden bir kıyamet saati vardır. Dünya mallarından ne kadar hafif yüklenirseniz, diğerlerine o kadar çabuk ulaşırsınız. İnsanlar, kendilerini izleyen en sonuncuları bile bekleyip duruyorlar. Şu yeryüzünde Allah'ın kullarının hakları konusunda Allah'tan korkunuz. Her türlü ufak şeylerde, insanlara karşı olan davranışlarınızda bile sorumlu olacaksınız. Her konuda Allah'a itaat edin ve ona isyan etmeyiniz. Bir yerde hayır gördüğünüz zaman onu mutlaka alın. Şer gördüğünüz zaman da ondan uzak durmaya çalışın. Yeryüzünde az sayıda olduğunuzu ve zayıf sayıldığınızı hatırlayın.(Enfal 26)

Hutbeden sonra Mısırlılardan bir topluluk şöyle dediler:

Sen bu söylediklerini kendine al ve tedbirli ol, ey Hasan'ın babası. Biz yönetimi, yuları çeker gibi elimizde tutar ve idare ederiz. Rüzgarı andıran aslanlar gibi hücum ederiz. Kementlerle yumuşak hükümdarı vururuz. Öyle ki, hiç yorulmaksızın hedefe ulaşıyoruz. Ali'de onlara şöyle cevap verdi:

Eğer aciz kalır ve kendimi savunamazsam, ondan sonra akıllıca davranır ve tutumumu sürdürürüm. Yerde sürümekte olduğum eteğimi kaldırır ve dağınık işleri toparlayıp düzeni sağlarım. Eğer başkalarınca desteklenmeyen ve tez elden ortaya çıkmayan fitne beni meşgul etmezse ya da üzerime gelen silahlar karşısında beni savunmasız bırakmazlarsa, düzeni sağlarım.¹¹⁷ Ali bu ilk hutbesiyle içinde bulunduğu durumu, yapacağı icraatları ve halkın olması gerektiği halleri veciz bir şekilde özetlemiş bulunmaktadır.

Sonuç

Allah Resulü içinde bulunduğu toplumun geleneğine uygun olarak atamada bulunmamış, bunu ümmete bırakmıştır. Bu uygulamaları ile Kur'an'ın yönetim esprisine paralel davranış sergilemiştir. İslam tarihinde Dört halife dönemi olarak geçen sürede halifeler konjektürel duruma göre seçilmişlerdir. İlk halife seçimle işbaşına gelirken, kendisi ülke koşullarını göz önünde bulundurarak önce seçme yeterliliği olanların görüşünü aldıktan sonra ikinci halifeyi atadığını bildirmiştir. Ömer da işi altı kişilik şurâya havale etmiştir. Osman b. Affan bir suikast sonucu öldürüldüğü için yerine

---

¹¹⁷ İbn Kesîr, VII, 366-367.

gececek birini atamaya şansı olmamıştır. Böylece ilk üç halife döneminde *seçim*, *atama* ve *şurâ* olarak üç tür seçim şekli ortaya çıkmıştır.

O dönemde İran, Bizans ve Mısır gibi komşu ülkelerde saltanat esastı. Dört halifenin seçim sistemi, çağına göre son derece özgürlükçü bir uygulama olarak ortaya çıkmıştır.

Halifelik kurumu Müslümanlara özgü bir siyasal yönetimdir. Çağdaş sistemlere benzer ve ayrıştığı yönler vardır. Koşullar gereği yalnız başkent (Medine)'te bulunanlarla seçme yeterliliği olanların görüşü esas alınmıştır. *Ben atadım* veya *ben yaptım oldu* mantığına asla itibar edilmemiştir. Atamalar tavsiye niteliğinde sayılmıştır. Gerek Ebu Bekir, gerekse Ömer 'ın halifelikleri ilk şekliyle kalmamış, bir gün sonra mescide gelinerek kamuoyunun tam desteği alındıktan sonra halifeliği meşrulaşmıştır. Bu ise bir yeniliktir. Halifelerin ilk yaptığı konuşmalara bakılırsa uygulamalarda yönetim zafiyeti gösterdikleri taktirde halkın kendilerine itaat etmemeleri gerektiği bildirmelerine rağmen yaşam boyu esas alınmıştır.

Hız. Muhammed'in vefatından sonra halifelik otuz yıl sürmüştür. Ondan sonra halifeliğe yüklenen anlamın dışına çıkmış ve saltanata dönüştürülmüştür. Halifelik sonraki İslam devletlerinde ise bir unvan olarak kalmıştır.

KAYNAKÇA

- ABDULGAFFAR Aziz, **ed-Din ve's-Siyâse fi Edyâni's-Selâse**, Kahire 1989.
- AHMED EMİN, **Yevmü'l-İslam**, Beyrut 1952.
- AKBULUT, Ahmet, **Sahabe Devri Siyasi Hadiselerinin Kelami Problemlere Etkileri**, Birleşik Yayıncılık, İstanbul, 1992.
- ALGÜL, Hüseyin- Osman Çetin, **İslam Tarihi**, I-II, Gonca Yayınevi, İstanbul 1991.
- ALİ ABDURRAZİK, Ali Abdurrazık, **İslam'da İktidarın Temelleri**, Birleşik Yayıncılık, İstanbul 1995.
- ALİ ABDURRAZİK, **el-İslam ve'l-Usûlü'l-Hukm**, Beyrut, 1972.
- BAKIR, Abdulhalik, **Ali b. Ebi Talib**. Çağ Ofset Matbaacılık, Elazığ 1998.
- BAKIR, Abdulhalik, **İktisadi ve İdari Yönden Hz. Ali**, Meftur Yayınları I. Baskı, Ankara, 1991.
- BELAZURÎ, **Fütûhu'l-Büldân**, Beyrut, 1991.
- EBU FARİS, Muhammed Abdulkadir, **en-Nizamü's-Siyasiyye fi'l-İslam**, Amman 1989.
- EBU YUSUF, **Kitabu'l-Harac**, Çev: Ali Özek, İstanbul 1973.
- ED-DİNEVERÎ, İbn Kuteybe, **el-İmametü ve's-Siyaseh**, I-II, Beyrut ?.
- EL-KETTÂNÎ, Muhammed Abdulhay, **et-Terâtibu'l-İdâriyye Hz. Peygamber'in Sünnetinde Sosyal Hayat ve Kurumlar**, I-III, Çev: Ahmet Özel, İz Yayıncılık, İstanbul 1993.
- EL-UFURÎ, Ebî Ömer ve Halifetü b. Hayyâd b Ebî Hureyre el-Leysî, **Tarihu Halifet-i ibn Hayyad**, Birinci Baskı, Beyrut, 1995.
- EN-NECCAR, Hüseyin Fevzi, **el-İslâmü ve's-Siyâse**, Kahire 1119.
- EŞ-ŞEHRİSTANÎ, **el-Milel ve'n-Nihal**, I-II, Beyrut 1975.
- ET-TEMMÂVÎ, Süleyman Muhammed, **Hz. Ömer el-Faruk ve Modern Sistemler (Mukayeseli Etüt)**, Müt: Muhammed Vesim Taylan (Farûkî), Kayıhan Yayınevi, İstanbul, 1993.
- EZ-ZEHEBÎ, Ebu Abdillâh Şemsüddin Muhammed, **Tarihu'l-İslam ve Vefâyâtu Mesahiri'l-A'lam (Abdu'l-Hulefa)**, I,-XX, Thk.A. et-Tedmûrî, , Beyrut 1987.
- FAYDA, Mustafa, "Ebu Bekir", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, İstanbul, 1994.
- GÜNALTAY, Şemsettin, **İslam'dan Önce Araplar ve Dinler**, Sadeleştiren: M. Mahfuz Söylemez-Mustafa Hizmetli, Ankara Okulu Yayınları, Ankara 1997.
- HALİFE B. HAYYÂT, **Tarihu Halife b. Hayyât Halife b. Hayyât Tarihi**, Çev. Abdulhalik Bakır, Ankara 2001.
- HİZMETLİ, Sabri, **İslam Tarihi (Başlangıçtan İlk Dört Halife Dönemine Kadar)**, Yeni Çizgi Yayınları, Ankara 1995.
- HAMİDULLAH, Muhammed, **İslam Peygamberi**, I-II, Çev: Salih Tuğ, İrfan Yayıncılık ve Ticaret, İstanbul 1993.
- HASAN İBRAHİM Hasan, **İslam Tarihi**, I-X, Kayıhan Yayınları, İstanbul 1991.
- HATİBOĞLU, Mehmet Sait, "İslam'da İlk Siyasi Kavmiyetçilik Hilafetin Kureyşiliği," *A. Ü. İ. F. D.*, XXIII, Ankara ?.
- HEMEDANÎ, Ahmed Sabri, **İslam'da Caferi Mezhebi ve İmam Cafer Sadık Buyrukları**, Ankara 1983.
- MUSTAFA HİLMÎ, **Nizamü'l-Hilafetü Beyne Ehlü's-Sünne ve's-Şîa**, İskenderiyye, 1988.
- HİTTİ, Philip K., **İslam Tarihi**, I-II, Çev: Salih Tuğ, Boğaziçi Yayınları, İstanbul 1989.

F.Ü.Sosyal Bilimler Dergisi 2003 13 (1)

- İBN HALDUN, **Mukaddime**, I-III, Çev: Zakir Kadiri Ugan, M.E.B.Y., İstanbul 1989.
- İBN HİŞAM, **Siret-i ibn Hişam**, I-IV, Müt. Hasan Ege, Kahraman Yayınları, İstanbul 1994.
- İBN KESİR, **el-Bidaye ve'n-Nihaye Büyük İslam Tarihi**, I-XIV, Çev: Mehmet Keskin, Çağrı Yayınları, İstanbul 1994.
- İBN MANZUR, **Lisanü'l- Arab**, I-XIV, Beyrut 1990.
- İBN SA'D, **et-Tabakatü'l-Kübrâ**, I-VIII, Beyrut ?.
- İBNÜ'L-ESİR, **el-Kâmil fi't-Tarih Tercümesi İslam Tarihi**, I-XI, Çev: M. Beşir Eryarsoy, Bahar Yayınları, İstanbul 1985.
- KAPAR, Mehmet Ali, **İsâm'ın İlk Döneminde Bey'at ve Seçim sistemi**, Beyan Yayınları, İstanbul 1988.
- KAZICI, Ziya **İslam Müesseseleri Tarihi**, Kayıhan Yayınları, İstanbul, 1996.
- KÖKSAL, M. Asım, **İslam Tarihi**, I-XI, Şamil Yayınları, Medine Devri, İstanbul 1981.
- MAVERDÎ, İmama Ebu'l-Hasan, el-Ahkâmü's-Sultâniyye İslam'da Hilafet ve Devlet Hukuku, Çev: Ali Şafak, Bedir Yayınevi, İstanbul 1976.
- MEVDUDÎ, Ebu'l-A'la, "Kur'an'ın Ekonomik ve Politik Öğretisi", Çev: Fatma Bostan, *İslam Düşüncesi Tarihi, I-II*, İnsan Yayınları, İstanbul 1990.
- MEVLÂNÂ ŞİBLÎ, **İslam Tarihi Sadru'l-İslam**, Müt. Ömer Rıza İstanbul, Amiri Matbaası, H. 1347/M.1928.
- ONAT, Hasan, "Şii İmamet Nazariyesi", *A.Ü.İ.F.D.* XXXII, Ankara 1992.
- SABİR-İ TEBRİZÎ, Muhammed, **Caferi Mezhebine göre Dinin Esasları**, Çev: Hüseyin Perviz Hatemi, İstanbul 1965.
- SAVAŞ, Hamdi -A. Vehbi Ecer, **Kayseri Yüksek İslam Enstitüsü I. Sınıf Siyer ve İslam Tarihi Notları**, 1975-1976.
- ŞAKİR, Mahmud, **Hz. Adem'den Bugüne İslam Tarihi**, I-VIII, Çev: Ferit Aydın, Kahraman Yayınları, İstanbul 1993.
- ŞEMSEDDİN SAMÎ, **Kâmûs-î Türkî**, Çağrı Yayınları: 2, Üçüncü Baskı, İstanbul, 1989.
- TABERÎ, Ebî Ca'fer Muhammed b. Cerir, **Târihu't-Taberi**, I-VI, Beyrut 1988.
- TUĞ, Salih, **İslam Vergi Hukukunun Ortaya Çıkışı**, Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları Nu 5, İstanbul 1984.
- UĞUR, Ahmet, **Osmanlı Siyâyet-nâmeleri**, Kültür ve Sanat Yayınları, Kayseri ?.
- YA'KUBÎ, Ahmed b. Ebi Ya'kub b. Ca'fer Vehb ibn Vâdih, **Târihu'l-Ya'kubî**, I-II, Beyrut 1992.
- YILDIZ, Hakkı Dursun, "İslam Öncesi Arap Hayatı", *Doğuştan günümüze Büyük İslam Tarihi*, I-XIV, Çağ Yayınları, İstanbul 1986.
- ZEBİDÎ, Zeynü'd-din Ahmed b. Abdi'l-Lâtfî, **Sahîh-i Buhârî Muhtasarı Tercîd-i Sarih Tercümesi**, Müt.: Kâmil Miras, DİBY, Ankara 1972.